

NADA KLAJČ

NAJNOVIJI RADOVI O 29, 30. I 31. POGLAVLJU
U DJELU DE ADMINISTRANDO IMPERIO
CARA KONSTANTINA VII. PORFIROGENETA

UDK 930.2:949.713
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Dr Nada Klaić
Y — 41000 Zagreb
Filozofski fakultet

Premda je B. Grafenauer u svojoj raspravi »Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenu Hrvata«¹ utirao nove putove, ipak su noviji prilozi o istom pitanju pokazali da carevo djelo skriva veliko bogatstvo problema! Zato se dogodilo da su se nedavno pojavile u domaćoj historiografiji rasprave i prilozi, koji su, ako ništa drugo, a ono dale raspravljaju novi pravac i novi život. To vrijedi prije svega za Margetičevu ideju da su se Hrvati doselili u Dalmaciju potkraj 8. st., a ne početkom 7. st., kako se u cjelokupnoj literaturi o Konstantinovu djelu »De administrando imperio« (dalje DAI) dosad držalo.

Kad se B. Grafenauer, kako spomenusmo, nakon Hauptmanna vratio na tumačenje vijesti o Hrvatima u DAI, nije se zapravo mnogo u pitanju doseljavanja udaljio od njega. Stavio je tek dolazak Hrvata nekoliko godina prije, točnije 622—623. g., ali je nabacio, iako i ne do kraja razradio, teoriju o dvostrukoj hrvatskoj seobi, ideja koju sam i sama 1971. g. preuzela u svoju »Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku«.² Sve ostale probleme, pogotovu problem Bijele Hrvatske kao pradomovine dalmatinskih Hrvata, Grafenauer preuzima od Hauptmanna, složivši se, štoviše, i s njegovom datacijom 30. poglavlja u DAI.

Polazna točka mojega priloga 1966. g.³ o istom problemu doseljavanja Hrvata jest bila činjenica da je Hauptmann u svojoj spomenutoj raspravi o »Dolasku Hrvata«⁴ ostavio, prema momu tadašnjem uvjerenju, pitanje samoga doseljavanja otvorenim. I to što se tiče vremena kad su došli, kao i što se tiče puta kojim su dolazili u Dalmaciju. Hauptmann je, u spomenutoj raspravi, uvjeren sam, uzorno riješio pitanje postojanja Bijele ili Velike Hrvatske u 9. i 10. st. Taj mu je rezultat i danas općenito priznat. No, s druge strane, za rješavanje problema dolaska

¹ Hist. zbornik, V, 1—2, 1952, 1—56.

² N. Klaić, Povijest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, 64—65.

³ Marginalia uz problem doseljavanja Hrvata, SAZU, *Razprave V* (Hauptmannov zbornik), Ljubljana 1966, 19—36.

⁴ Zbornik kralja Tomislava, *Pos. djela JAZU*, XVII, Zagreb 1925, 86—127.

Hrvata u 7. st. nedostajao je i njemu kao i prijašnjim istraživačima najvažniji dokaz: nisu mogli utvrditi postojanje Bijele Hrvatske u 7. stoljeću! Stoga se stječe dojam da njegovih samo nekoliko rečenica na kraju rasprave nisu tek slučajno — prijesak.⁵

Pokušala sam stoga 1966. pridonijeti nekim problemima u DAI. Polazeći sa stajališta »planskog careva rasporeda građe od 29. do 36. glave«, posumnjala sam da je o rimskom porijeklu romanskog dalmatinskog stanovništva cara uvjeravao sam Dalmatinac. Zato sam zaključila da su spomenuti odjeljci carevo djelo, pa je manje vjerojatno da su iz Dalmacije došli na bizantski dvor.⁶ U prilog sam svojoj tvrdnji navela pisanje Tome Arhiđakona i Mihe Madijeva koji ne znaju ništa o Romanima, već samo o Gotima, Salonitancima i Latinima odnosno Trojancima (Miha Madijev).⁷

Činilo mi se zatim da smijem zaključiti kako je car pisac točnije prikazao avarsko-slavensku seobu i osvajanje Dalmacije od nepoznatog pisca 30. glave.⁸ I na kraju, podvrgla sam ponovnom ispitivanju pitanje odnosa između narodne tradicije i vijesti o doseljavanju Hrvata, onako kako ga je definirao Grafenauer. On je, naime, ustvrdio da je lokacija Bijele Hrvatske sastavni dio hrvatske narodne tradicije, u što sam temeljito posumnjala zastupajući protivno mišljenje.⁹ »Car je dakle svojim terminom označio geografski položaj Bijelih Hrvata.«¹⁰ Uostalom, isto je učinio i anonim s tom razlikom da je, nimalo slučajno, drugačije opisao njihov smještaj. Tako su obojica »dobro upućeni u političke prilike u svom bližem i daljem susjedstvu narodnom tradicijom označeni slavenski sjever kao mjesto nekadašnjih prebivališta Hrvata smjestili u Bijelu Hrvatsku«. Pozivam se na Tomu Arhiđakona koji tvrdi da su Goti došli »*de partibus Polonie, qui Lingones appellantur*«. ¹¹

⁵ Hauptmann je slavensko i hrvatsko naseljavanje opisao u ovih nekoliko rečenica: »Potkraj šestoga veka počeli su Sloveni pod vodstvom Avara prodirati na dalmatinska zemljišta. Već u prvim godinama cara Heraklija uspjelo im je zauzeti glavni grad Solin i oterati Romane na otoke. Kad su pak Avari godine 626. potučeni pod Carigradom i kad su pokoreni narodi najedamput ustali protiv njih, tada je prodrlo u Dalmaciju pleme ratničkih Belih Hrvata, savladalo Avare i mesto njih kao plemstvo zavladao podložnim Slovenima«.

⁶ N. Klaić, *Marginalia*, 12.

⁷ N. dj., 12. Toma ne zna ništa o Avarima. On govori o Gotima koji su pod vodstvom Totile došli »iz Teutonije i Poljske«. Salonu ruši njihov vođa Got, a stanovnici Salone nisu Rimljani ni Romeji već Salonitani ili Latini.

⁸ Tada sam pod utjecajem općenitog shvaćanja također pogrešno smatrala da anonim opisuje rimsku Dalmaciju (n. dj., 14).

⁹ Grafenauer smatra da je ovdje riječ o dvije, a ne o jednoj tradiciji. Hrvatska narodna tradicija ne zna ništa o Avarima (što je točno), a dalmatinska o Hrvatima. Ali, on također odbija svaku mogućnost da je lokacija Bijele Hrvatske carevo djelo, jer da drugačija lokacija u 30. glavi upućuje na zaključak da joj je porijeklo iz Dalmacije N. Klaić, *Marginalia*, 15.

¹⁰ N. dj., str. 10.

¹¹ F. Rački, *Historia Salonitana*, 25. Analizirajući ovo mjesto u Tominoj Kronici Hauptmann konstatira da su riječi »*qui Lingones appellantur*« umetak, »jer Toma zna tako odlično latinski da mu se nikako ne može naprtiti gramatička nakaza 's poljskih strana' koji se zovu Lingoni«. Do pogreške dolazi na taj način »što je na rubu koncepta naknadno dodana bilješka o Lingonima koju je onda prepisivač zdepasto unio u tekst«. Vidi: Podrijetlo hrvatskog plemstva, 93.

Uostalom, već je i Hauptmann upozoravao da se »narodna tradicija svodi na broj sedam ili osam«, broj koji ga je doveo do mađarske tradicije o Arpadu,¹² a Grafenauer je dodao da broj sedam poznaje i bugarska tradicija.¹³ Sve to ne može biti slučajno. »Tko bi mogao još vjerovati da je u svakom od ova tri susjedna naroda tradicija nastala nezavisno i to na osnovi stvarnog historijskog zbivanja?«¹⁴ Zato pretpostavke o tome kako se u tim imenima kriju »etnonimi hrvatskih plemena neće biti točne. Plemena na koja se pritom pomišljalo nemaju ništa zajedničkog s tobožnjim plemenima za doseljenja«.

Budući da je Grafenauer — razumije se zbog Hauptmannove teorije o socijalnom dualizmu koju je odbijao — kolebalo između dvostruke slavenske i dvostruke hrvatske seobe, smatrala sam da je pogriješio što je ratničku ulogu Hrvata toliko umanjivao da ju je izjednačio s onom Slavena! »Čista i prerađena narodna tradicija zna u toj ulozi samo Hrvate!«¹⁵ Pa ipak danas, zahvaljujući prije svega Margetićevu radu, zamišljam drugačije hrvatsko-avarske odnose nakon dolaska Hrvata.

Međutim, na kraju rasprave sam se pitala koliko vrijedi Grafenauerova teorija o dvostrukoj hrvatskoj seobi o kojoj u zaključku svojega priloga nije ništa ponovio? Činilo mi se da to možda čini zato što je želi dalje razraditi i učiniti vjerojatnijom, jer »mi se čini da ni rezultati dosadašnje historiografije nisu tako sigurni i čvrsti kakvim su ih zamišljali njihovi autori«.¹⁶

Sa sličnim mislima pristupa analizi 29. i 30. glave DAI nekoliko godina kasnije i R. Novaković. Njegova »Neka zapažanja o 29. i 30. glavi *De administrando imperio*«,¹⁷ podijeljena u dva dijela, raspravljaju: prvo, o vrijednosti prikaza avarsko-slavenske borbe za Dalmaciju i Salonu u obje redakcije, a zatim se, kako sam kaže, u »zaostalom prikazu«¹⁸ osvrće na Grafenauerovo tumačenje obiju glava. Novaković se najviše zadržava na pitanju je li se borba Avara (i Avaro-Slavena) zaista mogla održati na Dunavu ili je rijeka koju salonitanska konjica prelazi u potrazi za Avarima ipak Cetina. Pretpostavlja da su Avari mogli prodrijeti do Salone negdje potkraj 6. ili na samom početku 7. st.¹⁹ odnosno da je avarsko-slavensko osvajanje Dalmacije i Salone »završeno pre početka vlade cara Iraklija«.²⁰ Uspoređivanjem vijesti o padu Salone i jednoga dijela Dalmacije dolazi Novaković do zaključka da prerađivač 29. glave »mada dosta vešt pripovedač, nije spadao u krug dobro obaveštenih i ozbiljnih pisaca, te njegov deo glave 30. ne možemo ni smatrati kao istorijski izvor kao što se u našoj istoriografiji ponekad čini«.²¹ Da bismo prihvatili takav zaključak, morao bi nas Novaković jačim dokazima uvjeriti da je doista carev tekst (29. glava) mlađi od anonimova!

¹² Marginalia, 17.

¹³ Vidi o tome opširnije n. dj., 17, bilj. 48.

¹⁴ N. dj., 18.

¹⁵ N. dj., 19.

¹⁶ N. dj., 19.

¹⁷ *Istorijski časopis*, XIX, Beograd 1972, 5—54.

¹⁸ N. dj., 35—52.

¹⁹ N. dj., 19.

²⁰ N. dj., 24.

²¹ N. dj., 34—35.

Upravo te sumnje u autorstvo carevo polazna su točka pri Novakovićevoj kritici Grafenauera, jer on misli da je u tim glavama »reč o četiri dela, a možda i o četiri autora«,²² hipoteza s kojom se ne bismo mogli složiti. Novaković se zatim zadržava na Grafenauerovu mišljenju o narodnoj tradiciji koju u cijelosti odbacuje. No, dok bismo se u tom pitanju mogli još kako-tako s Novakovićem složiti, njegovo zalaganje za veću vrijednost 29. glave rezultat je velikim dijelom jezične analize. R. Novaković, naime, ne može poricati da su svi autori s Grafenauerom davali prednost anonimu prije svega zato što su utvrdili da svi ostali dijelovi DAI nisu doživjeli »posljednju ruku«. Sve po želji da po svaku cijenu obrani »autora« 29. glave, prestrogo gleda na tekst 30. glave nazvavši, na primjer, besmislicom, prikaz početaka romansko-avarske borbe,²³ a neće uzeti u obzir da je i u 29. glavi riječ o vlasti Romana do rijeke Dunava.²⁴ Novaković se zatim zadržava na kronologiji, to jest na pitanju kad je pala Salona, i polemizira s Bulićevim dokazom odbacujući ga kao *terminus post quem* za pad Salone. Podatak o Klisu u 29. glavi, koji 30. glava nema, po njemu je »ključ za razumevanje najbitnijih stvari u glavi 29. i izvanredan podatak za rekonstrukciju zbivanja šireg značaja na Balkanskom poluostrvu krajem VI i početkom VII veka«.²⁵ No, ne bih se složila s Novakovićem da je Grafenauerova tobože »suštinska greška« što je previdio izostavljanje podataka o Klisu u 30. glavi, jer ono nije uopće tako značajno. Naime, mogli bismo takvim sitničavim analizama naći još čitav niz »besmislica« i u tekstu 29. glave koje opet Novaković nije vidio! I to zato što je u pravo vrijeme izmijenio redoslijed teksta. Podijelivši, naime, sadržaj 29. glave u 7 odjeljka, kao da želi prikriti upravo ono što su tome tekstu prigovarali autori prije njega — to jest neurednost! Zato u njegovim odjeljcima tekst lijepo teče i iz njega se ne vidi zašto bi cara morali koriti. Međutim, pravi redoslijed careva teksta je ovakav:

1. Car Dioklecijan koji je volio Dalmaciju doveo je u nju narod iz Rima i ondje ga naselio. Ti stanovnici su se zvali Romani.

2. Dioklecijan je također podigao grad Split (kastron) i u njemu palaču, vrlo lijepu itd. Njezini ostaci stoje još i danas.

3. »Štoviše, i grad Diokliju koju sada drže Dioklicijani, isti car Dioklecijan podiže zbog čega su stanovnici te zemlje nazvani Dioklicijanima«.²⁶ Već je P. Skok upozorio da je car na ovom mjestu učinio etimološku grešku, ali ga je Ferjančić, po našem uvjerenju s pravom, ispravio smatrajući da je riječ o namjernom pretvaranju imena Docleja i Dioklija kako bi car mogao postanak grada povezati s Dioklecijanom.²⁷ Nakon te neuređene rečenice car neposredno nastavlja:

²² N. dj., 32.

²³ N. dj., 42.

²⁴ O tome da anonim prikazuje bizantsku, a ne rimsku Dalmaciju vidi niže dolje.

²⁵ N. dj., 47.

²⁶ Viz. izvori, II, 9—10.

²⁷ Viz. izvori, II, 10, bilj. 5.

4. »*Vlast ovih Romana protezala se do reke Dunava*«! S obzirom na to da car bez sumnje misli na sve naseljene Rimljane — Romane, Ferjančić komentira: »ovaj podatak jasno pokazuje da je vizantiska vlast dopirala do Dunava«. ²⁸

5. »Jednom prilikom oni želeći prijeći rijeku i upoznati stanovnike s one strane rijeke, prešavši nađoše slavenska plemena nenaoružana koja se zвахu i Avari. I niti su ovi očekivali da s one strane rijeke ima nekih stanovnika, niti oni da ih ima s ove. Pošto su Romani zatekli ove Avare nenaoružane i nespремne za rat, napadnu ih, pokupe plijen i roblje i vrate se. I otad, stvorivši dvije smjene, Romani smjenjivahu od Uskrsa do Uskrsa svoju vojsku, tako da se na veliku i svetu subotu sastajahu jedni s drugima oni koji su se vraćali iz vojnih stanica i oni koji su na tu dužnost odlazili.« ²⁹

Prema tome, carev tekst nije nejasan. Prije svega, on misli i može misliti samo na Dunav, jer ondje je svršavala vlast onih Romana koji su se jednog dana iz znatizelje uputili preko rijeke. Kad ne bi bilo nastavka teksta, nitko ne bi mogao ustvrditi da se ti romansko-avarski obračuni odnose na bilo koji drugi dio Dalmacije osim onoga oko Dunava.

6. Neposredno zatim car nastavlja: »I blizu mora, ispod istog grada nalazi se grad zvan Salona, veliki kao pol Carigrada. I u njemu su se svi Romani sakupljali i oružali i pokretali odatle i stizali su do klisure, koja je od istog grada udaljena četiri milje i koji se do danas zove Klis, jer zatvara one koji odonud dolaze. I odatle su odlazili *prema rijeci*«. Ne znam je li Ferjančić u pravu kad iza riječi »ispod istog grada« dodaje Splita, ³⁰ jer se Salona nije nalazila ispod nego iznad Splita, ali točno da uz riječi »prema rijeci« može stajati samo Dunav. Čini mi se da netočan carev opis Salone smijemo svesti na njegovu uobičajenu neuređenost teksta. Uostalom, već je anonim vidio carev netočan opis Salone i zato ga je ispravio ovako: »*Blizu Splita* je grad koji se zove *Salona*, djelo cara Dioklecijana. Ali, i sam Split sagradi Dioklecijan i bijaše ovdje njegova carska palača, a u Saloni stanovahu njegovi velikaši i brojne mase naroda. Taj grad bijaše glava čitave Dalmacije«. ³¹ A carev podatak o rijeci shvatio je anonim upravo onako kako i svi čitaoci careva djela nakon njega, pa je zato dodao da je to ona rijeka preko koje sada, dakle u 10. st., žive Turci.

Stoga se potpuno slažem s Grafenaureom i s njegovom ocjenom odnosa careva i anonimova teksta u spomenutim glavama. Njihova uzajamna ovisnost je zaista takva kakvom ju je on zamišljao.

Međutim, kad danas razmišljamo o prikazu »pada Salone« u obje redakcije, onda nam se Novakovićevi naponi zapravo čine — suvišni! I to prije svega zbog načina na koji oba pisca prikazuju »beskrvni pad« dalmatinske prijestolnice. Salona ne pada zbog slabosti njezinih branitelja, nego zbog lukavosti barbara! Ta, da su barbari zaista osvajali

²⁸ Viz. izvori, II, 10, bilj. 6.

²⁹ Viz. izvori, II, 11.

³⁰ N. mj.

³¹ Viz. izvori, II, 28.

i osvojili dalmatinsku prijestolnicu, morali bismo o tom tragičnom događaju nešto čitati (kao, na primjer, o padu Sirmija!) i u suvremenim kroničarima. Novija arheološka istraživanja o kontinuitetu života u salonitanskom ageru također govore u prilog pretpostavci da je Salona odumirala, a ne da je odjednom srušena!³² Naivna careva, a po njemu i anonimova priča o »padu«, nespretnan je pokušaj cara pisca da svoje suvremenike uvjeri kako njegovi predšasnici na carskom prijestolju nisu ništa krivi jer nije niti došla u pitanje obrana prijestolnice. Car Konstantin VII. nije u 10. st. htio ništa priznati o stvarnim avarsko-bizantskim odnosima svršetkom 6. i u početku 7. st., u prvom redu zato što su ti odnosi bili za carstvo više nego ponižavajući. Tâ, nema u carevu djelu ni riječi o tisućama zlatnika kojima se godinama mitio avarski vladar.³³ Stoga i careva naivna priča o tzv. padu Salone još jednom upućuje na zaključak da Avar zajedno sa Slavenom uz prešutno odobravanje nemoćnog carstva ušao u Salonu i da je to njegovo stanovništvo potaklo da pomalo napušta grad i veliki dio salonitanskog agera te da se skloni na otoke, ali i u Dioklecijanovu palaču.

Glavna polazna točka L. Margetića u raspravi objavljenoj 1977. g.³⁴ jest utvrđivanje vremena dolaska Hrvata. Ali, on promatra vijesti o Hrvatima u DAI kroz prizmu dvaju najistaknutijih tumača carevih vijesti kod nas, naime, Lj. Hauptmanna i B. Grafenauera.

Podvrgnuvši kritičkom ispitivanju najprije Hauptmannovu analizu 30. glave, Margetić smatra da je duhovita, ali ne i točna.³⁵ Hauptmannovi »dokazi o interpolacijama u narodnu tradiciju u tekstu 30. glave DAI nisu uvjerljivi.«³⁶ Iako mu se čini da je Grafenauer u tumačenju narodne tradicije bio radikalniji od Hauptmanna, ipak mu prigovara što briše iz nje podatak o podređenosti Hrvata u novoj domovini.³⁷ Margetić se zatim zalaže zato da podatke o Belohrvatima protumači »bez ikakve sumnje« kao »najčišću narodnu tradiciju«,³⁸ o čemu, po našem mnijenju, ne može biti niti govora. Polazeći, naime, sa stajališta da »Vela« ili »Bela« Hrvatska »ima upravo takvo značenje na hrvatskom jeziku«, Margetić misli da »sve to može značiti samo ovo: obavijest o pradomovini Hrvata potječe od istog izvještaja u carevoj arhivi kojim su se koristila oba pisca«. Netočan zaključak, pogotovu uzme li se u obzir da Bijela Hrvatska uopće nije pradomovina dalmatinskih Hrvata, kao i to da je anonim mijenjao geografski smještaj Bijele Hrvatske zato što je znao da je Karantanija stara hrvatska domovina. Stoga se dakako ne može prihvatiti niti Margetićevo mišljenje da je »anonim prilično vjerno prenio narodno predanje«, koje je, tobože, nadopunio »beznačajnim izmjenama i dopunama« i suvremenim bilješkama. A što se tiče vijesti o dolasku Hrvata u 31. glavi, Margetić je zajedno s Hauptman-

³² Vidi bilj. 115.

³³ Vidi B. Grafenauer, Nekaj vprašanij iz dobe naseljevanja južnih Slovanov, *Zgod. časopis*, IV, 1950, 23—126.

³⁴ Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, *Zbornik Hist. zavoda JAZU*, 8, Zagreb 1977, 5—100.

³⁵ N. dj., 11.

³⁶ N. dj., 13.

³⁷ N. dj., 14.

³⁸ N. dj., 15.

nom potpuno odbacuje. Nadalje, što se tiče odnosa svih triju ispitivanih poglavlja, Margetić daje prednost Grafenuaueru koji u 30. glavi vidi mlađu redakciju vijesti, ali misli da je osnovna careva misao pri sastavljanju 29. glave bila opisati Bizantsku Dalmaciju, a 31. Dalmatinsku Hrvatsku.³⁹ Na kraju mu se čini »da je 30. glava napisana u namjeri da se dade opći prikaz prošlosti i sadašnjosti rimske Dalmacije.«⁴⁰ Dakako, ovako do netočnosti sažet prikaz sadržaja dopušta autoru sve moguće kombinacije kao što je ona o carevu ispuštanju »njemu nesimpatična izvještaja o dolasku Hrvata« koji kao pravu narodnu tradiciju upoznajemo u anonimu.⁴¹ Isti autor zastupa mišljenje da su car i anonim imali pri opisu pada Salone i Dalmacije isti uzor (!), samo što je »Konstantin bio slabiji pisac od pisca 30. glave.«⁴² Ali, koliko mu se zamjerio car pisac, vidi se iz njegova netočna prepričavanja carevih vijesti. Po njemu, caru Slaveni uzimaju romansko oružje i »tobože« osvajaju Salonu, a onda malo po malo i cijelu Dalmaciju!⁴³ Toliko ga smeta taj »očajno loš car pisac« da i kraj njegove priče iskrivljava. Naime, car ne priča da su se »Romani spasili u primorske gradove i otoke«,⁴⁴ već da su Avari zauzeli čitavu Dalmaciju i u njoj se naselili tako da su jedino primorski gradići ostali u vlasti — Romeja! Ukratko, iz oštire i nepravedne ocjene koju daje o caru, osjeća se Margetićeva težnja da cara prikaže kao nevjerodostojnu pričalicu, brbljavca koji je izmislio Avaro-Slavene. Pri tome se Margetić neće osvrnuti na to što je u literaturi od početka stoljeća o tome napisano, pa neće niti uzeti u obzir Grafenuauera koje je s pravom tvrdio da je anonim svjesno uklonio identifikaciju Slaveni—Avari.⁴⁵ Meni se također činilo da smijem ustvrditi kako je »careva identifikacija Avara sa Slavenima imala stvarnu historijsku podlogu« te sam zato istakla da je carev tekst, unatoč nekim nelogičnostima u prikazu avarsko-slavenskog osvajanja Dalmacije, točniji.⁴⁶ Ima u anonimovom tekstu još nekih nelogičnosti koje Margetić nije htio vidjeti.

Margetić zatim prelazi na anonimov prikaz dolaska Hrvata, u kojem se bitno razlikuje od dosadašnjih tumača toga teksta. Smatram da ima pravo kad sumnja o »općeusvojeno mišljenje« da su Hrvati došli odmah nakon pada Salone.⁴⁷ Točno je da anonim priča kako su Avari zauzeli Salonu i naselili se u Dalmaciji u doba kad su Hrvati stanovali »s onu stranu Bavarske«, a car je krivac da se to doseljavanje stavlja za Heraklija. Točno je i to da u 30. glavi nema nijedne riječi o razdoblju koje je prošlo od vremena avarskog osvajanja do dolaska Hrvata. Zato predlaže ovu kronologiju: nakon dolaska Hrvati se nekoliko godina bore s Avarima i pobjeđuju; zatim se izvjesni broj godina pokoravaju Francima, dižu ustanak i bore se s njima sedam godina. Polazeći sa

³⁹ N. dj., 17—19.

⁴⁰ N. dj., 19.

⁴¹ N. dj., 20—21.

⁴² N. dj., 22.

⁴³ N. dj., 23.

⁴⁴ N. dj., 23.

⁴⁵ Prilog kritici, 20.

⁴⁶ Marginalia, 14.

⁴⁷ N. dj., 24.

stajališta da anonimov »izvjestan broj godina« neće biti više od deset, Margetić računa: »To znači da je od dolaska Hrvata do svršetka hrvatskog ustanka protiv Franaka prošlo, recimo, 27 godina«. Ako narodna tradicija misli na ustanak pod Ljudevitom Posavskim koji je slomljen 822. g., »onda bi to značilo da su Hrvati po računu pisca 30. glave došli 795. god., tj. negdje krajem VIII. st., u koje se doba zaista i zbivaju borbe Franaka s Avarima«. ⁴⁸

Zaustavimo se malo na ovom dijelu Margetićeve teorije. Zapaža se, prije svega, da mu računi nisu tako sigurni kako se na prvi pogled čini. Najprije, u taj račun upleće franačko-hrvatski rat, iako anonim govori o avarsko-hrvatskom ratu! S druge strane, i sam nije siguran misli li »narodna tradicija« na Ljudevita Posavskog (ako pretpostavimo!), sumnja koja je na mjestu, jer Ljudevit Posavski nije i ne može biti neki junak iz narodne tradicije dalmatinskih Hrvata. On je donjopanonski knez! Unatoč tome, Margetić ga uračunava u taj svoj »obračun« o dalmatinskim Hrvatima, jer mu treba da bi mogao zatim izračunati avarsko-hrvatski rat koji je, tobože, prethodio ustanku Ljudevita Posavskog. Nadalje, kronologija mu je slaba, pa se zapleće tvrdnjom kako »oznake vremena doduše nisu precizne, ali ipak upućuju — tobože — prilično jasno na pišćevu misao«. Pisac tobože kaže: nakon dolaska Hrvati se nekoliko godina bore s Avarima i pobjeđuju, što nije točno! Anonim, naime, tvrdi — a to Margetić također dobro zna — da su se dalmatinski Hrvati nakon dolaska pokoravali Francima kao i ranije u svojoj zemlji! Prema tome, to su dvije vijesti koje je nemoguće uskladiti i zato smo na drugom mjestu pokušali dokazati da avarsko-hrvatskih ratova uopće nije bilo! Niti u 7, a još manje svršetkom 8. stoljeća! Preuzimajući iz careva teksta sav »avarski kompleks«, anonim je ujedno »platio dug« caru, čiji je tekst morao uzeti u obzir kad je sastavljao svoje 30. poglavlje. A nipošto nije tajna zašto je car uveo Hrvate = pobjednike nad Avarima = bizantske podanike u 7. stoljeće! Odveć mu je teško bilo priznati da je carstvo sve do kraja 8. st. moralo dijeliti vlast s Avarima i stoga se poslužio s Hrvatima, tobože bizantskim podanicima koji su odmah došli i po zapovijedi cara Heraklija svladali Avare.

Anonim ne smije i ne može taj dio careva teksta posve ispustiti, ali dopušta sebi ispravke! Kod njega Hrvati nisu bizantski podložnici nego samostalni nasljednici avarske države. To je bila anonimova osveta caru lašcu!

O prihvatljivosti upravo takva tumačenja ovoga dijela 30. glave svjedoči i anonimova rečenica o franačkom vrhovništvu nad dalmatinskim Hrvatima u staroj i novoj domovini, koja je zadavala toliko muke i Margetiću i autorima prije njega. Margetić doduše prigovara Grafenaueru koji je drugi dio rečenice (dakle podatak o franačkom vrhovništvu u staroj domovini) jednostavno izostavio, ali ni sam nije bolji. Izgovara se na, tobože, »nepreciznu kronologiju«, ali to čini samo zato da bi mogao tvrditi kako su se Hrvati u novoj domovini »izvjesni broj godina pokoravali Francima«, dakle izostavlja najvažniji dio teksta vrlo jasnoga smisla: vazalska podložnost Hrvata Francima najprije u staroj, a zatim

⁴⁸ N. mj.

i u novoj domovini! Upravo na tom mjestu svoje rasprave čini Margetić po našem uvjerenju najveću grešku. On zaista po svaku cijenu gura Avare u posljednje godine 8. st., izmišlja avarsko-hrvatsku borbu i svojoj zdravoj ideji o dolasku Hrvata s Francima oduzima potrebnu životnu snagu.

Budući da Margetić pristupa analizi 30. glave s unaprijed stvorenim sudom, preuzetim iz literature, prigovara, razumije se, anonimnu da je »površan i netočan«. ⁴⁹ Zabilježio je, tobože, krivo smrt Kadolaha, govorio je o ustanku Panonske Hrvatske (!), a ne dalmatinskih Hrvata, čemu se ne treba — tvrdi — ni najmanje čuditi, jer dalje čini još i veće greške. I mjesto da kori svoje predšasnike na istom poslu što nisu svoj posao dobro uradili, on se obara na anonima i narodno predanje koje je tobože skrivalo »neugodnu prošlost«. ⁵⁰ Ne razlikujući više svoja domišljanja od teksta izvora, postavlja odjednom pitanje: može li se vjerovati hrvatskom narodnom predanju zapisanom u 30. glavi DAI u vezi s dolaskom Hrvata po franačkom naređenju negdje koncem VIII. st.«? Da stvar bude još gora, na to pitanje odgovara — pozitivno! »Ono se doista može braniti«, stoji doslovce u idućoj rečenici! Jer »Hrvati nisu imali razloga izmisliti da su došli u Dalmaciju po franačkom nalogu i pod franačkom vlašću«! Navodno, »čitava pripovijest o dolasku Hrvata u 30. glavi teče glatko i upravo uvjerljivo«, ali ipak »nismo nikako sigurni da je narodno predanje iz glave 30. DAI, što se tiče uloge Franaka, tako pouzdano«! Zaista se moramo upitati je li autor dobro pročitao tekst rasprave prije nego ga je dao u tisak. Štoviše, u nastavku teksta ćemo naći tvrdnju da je »sasvim malo vjerojatna odlučujuća uloga Franaka u selidbi Hrvata na jug«. ⁵¹ I opet postaje krivac nesretna narodna tradicija koja je sve pomiješala. Pa kad na kraju pročitamo da je anonim »razmjerno vjerno izložio hrvatsku narodnu tradiciju po kojoj su Hrvati došli na Balkan tek potkraj VIII. st.«, ⁵² onda ne možemo zaključiti drugo nego da Margetić nije znao izaći iz guste mreže svojih vlastitih domišljanja. Ideja da su Hrvati došli »po franačkom nalogu« toliko ga progona da se ne stiče upitati kako su dalmatinski Hrvati mogli doći iz Bijele Hrvatske (dakle iz Male Poljske!) »po nalogu« Karla Velikoga ili njegova sina Pipina? Obara se nemilosrdno na narodnu tradiciju jer je ne zna protumačiti. Dakako, ako je uvjeren da historiografija nije pogriješila kad je ustanak Ljudevita Posavskog poistovjećivala s borbom dalmatinskih Hrvata s Francima, ako je, nadalje, i on Kadaloha poistovjetio s Kocilom, a Bornu s Porgom, ⁵³ onda uistinu nije neobično što mu se u 30. glavi sve činilo — pogrešnim. Međutim, da je imao barem toliko strpljivosti da pročita raspravu što se o tim zbivanjima vodila između Šišića, s jedne, i Hauptmanna i Grafenauera, s druge strane, vrlo bi lako došao do zaključka koliko je Šišić bio u pravu kad je borbu dalmatinskih Hrvata povezivao s Branimirom i kad je i u njegovo vrijeme stavljao pokrštenje Hrvata (o kojem govori ano-

⁴⁹ N. dj., 29.

⁵⁰ N. dj., 30.

⁵¹ N. dj., 31.

⁵² N. mj.

⁵³ N. dj., 26.

nim). Takvim je pisanjem svojoj izvanrednoj ideji o dolasku Hrvata potkraj 8. st., kako spomenusmo, oduzeo svaku vrijednost. Nije svome čitatelju jasno napisao kakva je bila stvarna uloga Franačka pri dolasku Hrvata, a niti to: koji su to mogli biti Franci koji su poljskim Bijelim Hrvatima zapovjedili da sele na jug. Uostalom, i ta »franačka zapovijed« je i tako njegov dodatak narodnoj tradiciji, koja je u 10. st. tek pamtila da su Franci bili gospodari Hrvata u staroj i u novoj domovini. Ta domovina, posve razumljivo nije bila izmišljena niti je narodna tradicija bila pogrešna. Pogriješio je Margetić koji nije znao da su upravo u vrijeme u koje on stavlja dolazak Hrvata karantanski Hrvati priznavali franačku vlast. Stoga i jedino karantanska Hrvatska može biti stara domovina dalmatinskih Hrvata! O njoj je još u 10. st. postojalo mutno sjećanje, jer tadašnji Hrvati nisu znali opisati njezin položaj — što je više nego razumljivo! — ali zato su znali da su ih »mučili« oni isti Franci s kojima su kasnije vodili dugotrajnu borbu. Tako je Margetić, na žalost, pokvario izvanredan dojam koje na čitaoca ostavio svojom idejom o dolasku Hrvata posljednjih godina 8. st.

Margetić se zatim osvrće na poznati podatak o preseljavanju jednog dijela dalmatinskih Hrvata u Ilirik i Panoniju, gdje polazi sa stanovišta da Panonska Hrvatska zaista postoji i u 9. st., pa ga tek zanima kakav je odnos njezina vladara prema vladaru dalmatinskih Hrvata.⁵⁴ Kombinacijama o Panonskoj Hrvatskoj Margetić dolazi do zaključka da je riječ o samostalnom panonskom vladaru iz početka 9. st., a to se, tobože, slaže i s okolnošću »da je Panonska Hrvatska do 827. god. bila posebna kneževina u okviru franačke države i furlanske marke«.⁵⁵ Margetić ne želi pri svom zaključivanju voditi računa o tome da još nitko nije dokazao postojanje Panonske Hrvatske! I to bilo u koje doba!

Dalji je korak bilo utvrđivanje vremena »kada su Hrvati došli na Balkan«,⁵⁶ s obzirom na to da je Grafenauer postavio tezu da se to zbilo 622/623. g. Čini nam se da je u ovom poglavlju vrlo temeljitim ispitivanjem istih izvora koji su poslužili i Grafenaueru uspio pobiti njegovo mišljenje. Zato Margetić stvara zaključak: 622/623. nije bilo borbi na avarsko-bizantskoj granici, niti se kagan tada spremao navaliti na Bizant. Naprotiv, na avarskoj fronti vlada od 620. do 625. g. mir te »prolaz Hrvata kroz avarsko područje nije nikako ni lagan ni vjerojatan«, što-više, »sasvim nevjerojatan«.⁵⁷ Do sličnog će zaključka doći i razmatranjem Hauptmannove teze o dolasku Hrvata nakon 626. g.,⁵⁸ kad je, prema Hauptmannu, došlo do razbijanja avarskog saveza s balkanskim Slavenima. Margetić je doduše svjestan činjenice da ne može dokazati da se Hrvati nisu doselili nakon 626. g., »ali u prilog takve hipoteze ne govori ništa, a neizravni dokazi su upravo protiv takvog gledanja«.⁵⁹

Cim je težište problema prebacio na svršetak 8. st., Margetić smatra svojom dužnošću podvrći ponovnom ispitivanju sve izvore o avarskoj državi. No, kako to čini?

⁵⁴ N. dj., 28.

⁵⁵ N. dj., 29.

⁵⁶ N. dj., 31—44.

⁵⁷ N. dj., 44.

⁵⁸ N. dj., 45.

⁵⁹ N. dj., 47.

Odmah na početku iznenađuje nastojanjem da vijestima o franačko-avarskom ratu dokaže da se avarska država protezala do Jadrana — točnije Kvarnera! Zato se poziva na Erikovu pogibiju kod Tarsatike kao dokaz da je on pao u ratu s Avarima i da je, prema tome, spomenuti grad u rukama — Avara!⁶⁰ Valja priznati da je ovaj isiljeni zaključak samo djelomično točan. Naime, kad Einhardt, bilo u analima ili u »Životu«, govori o Geroldovoj i Erikovoj smrti, onda ističe da Gerold »*commisso cum Hunis proelio cecidit*«, a drugi, »*id est Ericus*«, nakon mnogih pobjeda, »*apud Tharsaticam Liburniae civitatem insidiis oppidanorum interceptus atque interfectus est*«.⁶¹ Još je jasniji poeta Saxo koji, žaleći smrt Erikovu, pjeva kako je nakon mnogih pobjeda »*oppugnare Liburnorum contenderat urbem Tharsaticam, civesque loci quem robore semper invictum novere, dolis ac fraude necarunt*«.⁶² Lorški anali također sasvim jasno javljaju da su u 799. g. Avari otpali od vjernosti na koju su se zakleli, a da je furlanski dux Erich poginuo od zasjeda građana Tarsatike. Nakon te vijesti anali javljaju da je Gerold »*Baioariae praefectus commisso contra Avaros proelio cecidit*«.⁶³ Prema tome, tvrditi da je Liburnija 799. g. priznavala avarsku vlast može samo onaj tko neće voditi računa da se taj rat vodio u Panoniji gdje su Avari stvarno bili, a ne na Jadranu. Osim toga, tarsatski građani su bili i mogli biti tada jedino — bizantski podanici. Avari u ovom dijelu Liburnije kao ni u Liburniji uopće, nisu zaista ništa imali tražiti. Stoga smatram potpuno neosnovanim Margetićev zaključak da je 799. g. Hrvatsko primorje i područje od Brseća do Rijeke »u to vrijeme bez sumnje priznavalo avarsko vrhovništvo«. Ali, bizantski otpor franačkoj vojsci nakon pada Istre pod Franke je više nego razumljiv. To je prvi dodir staroga i novoga cara na Jadranu!

Čudno je kako je Margetić došao do tih tvrdnji. Ako ga je već progonila ideja o velikoj Avariji do Jadrana, onda je morao pokušati poduzeti je izvornim podacima. Naravno, ne podacima o avarskom ratu! Međutim, u njegovu tekstu nema ni jednog podatka o tome kad su Avari stekli ili izvojevali vrhovništvo nad Liburnijom. Zato me ovo Margetićevo pisanje još jednom uvjerilo da sam bila na pravom putu kad sam tvrdila da je to područje nakon »pada Salone« i dalje ostalo bizantsko, dakle zemlja grčkoga cara!

I u daljem prikazu Karlova avarskog rata Margetić nije sklon čitati ono što u izvorima piše, jer prilazi čitanju s unaprijed smišljenim planom. Tako omalovažava avarski rat i njegove rezultate tvrdeći da i nije velik udarac za njih, i to samo zato što mu to treba zbog kombinacije o tome kako je »netko treći«, a ne Franci, uništio Avare. Zato protiv svih izvora tvrdi da »Karlo nije tom provalom čak ni načio avarsku otpornu snagu«.⁶⁴ Čitaocu je teško slijediti njegova domišljanja koja nemaju podloge u tada postojećim historijskim okvirima. Tako se, na primjer, trudi da pokaže kako su Ilirik i Panonija franačkog izvora isto

⁶⁰ N. dj., 50.

⁶¹ F. Rački, *Documenta*, 300.

⁶² *Documenta*, 301.

⁶³ *Documenta*, 300.

⁶⁴ N. dj., 50.

što i Ilirik i Panonija bizantskog pisca 10. st.,⁶⁵ i to samo zato da pokaže kako je Pipinova vojska išla najprije rušiti avarsku vlast na tobože najslabijem mjestu, to jest ondje gdje su Avari, tobože, morali priznavati »razmjernu autonomiju tamošnjem hrvatskom vladajućem sloju«! I Pipin, nastavlja Margetić dalje sa svojim domišljanjima, oslobađa Dalmatinske Hrvate, oni osnivaju posebnu kneževinu u Panoniji i Iliriku i postaju »južni susjedi Avara«.⁶⁶ I zatim nastavlja: narodna tradicija ne zna ništa o franačkoj pomoći, Vojnomir postaje hrvatski vođa i od franačkog pomoćnika pretvara se u buntovnika, tobože, zato što mu se ne sviđa da samo Franci dijele plijen! A možda su općenito »zažalili za svojom autonomijom pod Avarima i zato su se podigli«. No, najveće iznenađenje tek slijedi. Pokušavajući primijeniti anonimove podatke, stvara zaista čudnu hipotezu: potkraj 8. st. »hrvatski ratnici« prolaze kroz avarsku državu »uz odobravanje i čak poziv Avara«, zamjenjuju avarske posade u vojničkim logorima u današnjoj Lici, zapadnoj Bosni i Dalmaciji i oko Zadra i Splita!⁶⁷ Te su tvrdnje toliko neosnovane da se ne mogu niti pobijati. Gubeći se i dalje u domišljanjima, Margetić će pokušati dokazati da i dalmatinski gradovi nisu u 7. i 8. st. priznavali bizantsku vlast.⁶⁸ Zaboravlja pri tome na jadransko otočje! Neće valjda tvrditi da su i otoci duž istočne obale priznavali u to vrijeme avarsku vlast. Smeta mu, razumije se, mišljenje Ferluge koji smatra da je Dalmacija u ta dva stoljeća prokonzularna provincija, ali mu moje mišljenje o Ivanu Ravenjaninu dobro dolazi da postanak splitske metropole prebaci u 10. st. Na kraju ćemo naići i na ovaj zaključak: »Dakako avarsko vrhovništvo nad dalmatinskim gradovima bilo je već zbog postojanja slavenske autonomije u VII. i VIII. st. više-manje teoretske prirode«!⁶⁹ Kako govori i o slavenskim kneževinama, ne trudimo se više niti pratiti njegova domišljanja. On u tim »izvođenjima« zapada u proturječnosti, pa se sam najuspješnije i pobija.

Čini nam se na kraju da je izvor Margetićevih nevolja prije svega u odveć brzom traženju odgovora na sva složena pitanja koja djelo DAI postavlja na istraživače. Margetić ne dopušta jednostavno da sve u njemu sazrije i da se tek onda odluči za ono što mu se čini najprihvatljivije u njegovim vlastitim razmišljanjima. Osim toga, često dopušta da ga zavedu autoriteti, ali ih nemilosrdno uklanja kad su na putu njegovim domišljanjima. Nastupio je, jednom riječju, kao historičar »sret-noga trenutka« kad se rodila ideja o vremenu dolaska Hrvata u Dalmaciju, a to je, kako nam se čini gotovo sve zbog čega bi ga u ovoj raspravi trebalo pohvaliti. Treba zaista žaliti što žureći problematikom nije stigao tu svoju odličnu ideju i oživotvoriti.

Na posljednjem dijelu rasprave,⁷⁰ to jest na Margetićevim toponomastičkim i arheološkim analizama kao »izravnijem dokazu« o odnosima Avara, ne namjeravamo se niti zadržavati. U prvom redu zato što

⁶⁵ N. dj., 56.

⁶⁶ N. dj., 59.

⁶⁷ N. dj., 61.

⁶⁸ N. dj., 62—63.

⁶⁹ N. dj., 64.

⁷⁰ N. dj., 65—74.

je, kako mi se čini, površan, a osim toga, prema mojemu uvjerenju, nikakva toponomastika ne može svjedočiti o historijskim procesima u 7. i 8. stoljeću.

Pogledajmo, međutim, kako u zaključku sam autor opisuje rezultate svoje rasprave. Najprije razlaže kako ga je analiza 30. glave DAI dovela do zaključka »da taj izvještaj zapravo stavlja dolazak Hrvata pod kraj VIII. st.«.⁷¹ Na takav ga zaključak, kako misli, dovode anonimovi podaci koji svjedoče »da je od vremena dolaska Hrvata do svršetka borbi između Hrvata i Franaka prošlo manje od 30 godina.« Margetić je taj račun dobio — u sretnom trenutku po sebe! — prihvativši Dümmlerovu teoriju o pokrštenju Hrvata za Borne. Budući da je uvjeren kako »nije teško« poistovjetiti Porgu s knezom Bornom, sveo je čitav franačko-hrvatski odnos iz 30. glave u tridesetak godina, prihvaćajući u tim pitanjima novije »općenitoprihvaćeno mišljenje«.⁷²

Dakako, moramo postaviti pitanje što će u zaključku učiniti s Avarima? Ovdje traži izlaz iz neprilike tvrdeći — protivno izvoru — da su »dolazak Avara (VII. st.) i dolazak Hrvata samo prividno povezani«, i to vremenski sasvim »neodređenim izrazima«, što nije točno. Kao što je poznato, anonim izričito tvrdi da su Hrvati u doba avarskog osvajanja Dalmacije bili »s one strane Bavarske« i da se jedna porodica odijelila i došla u Dalmaciju.⁷³ Međutim, lakše ćemo se složiti s njim kad dalje tvrdi da su u 30. glavi spojena »dva izvještaja«: jedan o dolasku Avara i drugi o dolasku Hrvata. Oba je izvještaja imao car već u rukama pri sastavljanju 29. i 31. glave. Bit će također točno pretpostaviti da su obojica imala hrvatski izvještaj, kao i to da ga je car namjerno izmijenio »ubacivanjem povijesno nemoguće i nepostojeće uloge Bizanta i Heraklija«.⁷⁴

Ako rečenicu koja slijedi izvadimo iz njegovog raspravljanja, imamo pred sobom, po mom uvjerenju, najdragocjeniji rezultat Margetićeva rada! On kaže: »Iz toga se, nadalje, može zaključiti da je drugi izvještaj⁷⁵ govorio o ulozi Franaka u dolasku Hrvata, dakle, da su Hrvati došli na Balkan po nalogu Franaka, a trag toga shvaćanja ostao je u 30. glavi, gdje je zadržana prvobitna verzija o tome da su Hrvati u pradomovini bili franački podanici i da su neko vrijeme ostali takvima i u novoj postojbini na Balkanu.«⁷⁶

Gotovo da bismo smjeli smatrati Margetićevom tragedijom da se nije umio zaustaviti upravo na ovoj »hrvatskoj priči«. Htio je, naprotiv, kako smo već sprijeda vidjeli, na svaki način povezati avarsko-hrvatsku borbu s franačko-avarskim ratom, i to još i prije dolaska Franaka.⁷⁷ Tako ta tobožnja hrvatska uloga u avarskom ratu, o kojoj nalazimo

⁷¹ N. dj., 81.

⁷² Naime, poznato je da su Hauptmann i Grafenauer pobijali Šišićevu teoriju o borbi Hrvata s Francima i o pokrštenju u drugoj polovici 9. st., iako im dokazi nisu bili odveć uvjerljivi. Vidi B. Grafenauer, Vprašanje konca Kocljeve vlade v Spodnji Panoniji, *Zgod. časopis*, VI—VII, 1952—1953, 171—190.

⁷³ Viz. izvori, II, 30.

⁷⁴ N. dj., 81—82.

⁷⁵ To jest hrvatski.

⁷⁶ N. dj., 82; kurziv N. K.

⁷⁷ N. dj., 83.

nekoliko rečenica i u zaključku, postaje autoru neke vrsti mōra zbog koje dalmatinske Hrvate pretvara od franačkih vazala najprije u avarske, a zatim i u franačke »nove saveznike«. Iako ne bi trebalo sumnjati u to da su Hrvati iz Karantanije zaista pomagali franačkoj vojsci u avarskom ratu, ne treba smetnuti s uma činjenicu da se još 817. g. na Ludovikovu dvoru rješavaju problemi dalmatinsko-slavenskih granica u Kadalohovoj pokrajini,⁷⁸ i da se tek iduće godine pojavljuje Borna i to kao »dux Guduscanorum«.⁷⁹ Tek 819. g. Borna je »dux Dalmaciae« i kao takav odlazi na Kupu, gdje ga izdaju upravo Gačani.⁸⁰ Napokon, u četvrtoj godini vladanja, vjerojatno pred smrt, Borna je »dux Dalmatiae atque Liburniae«,⁸¹ pa se nameće misao da je proširenje njegove vlasti bila nagrada za svladavanje Ljudevita Posavskog. No, kako je Margetićevu kronologiju dolaska Hrvata uvjetovalo njegovo uvjerenje da i hrvatsku borbu protiv Franaka i pokršćavanje treba strpati u početak 9. st., a ne u vrijeme Domagoja i Branimira, to nema razloga da njegov izvanredan i zaista oštrouman zaključak o dolasku Hrvata u 9. st., ne prihvatimo, očistivši tu ideju od »avarskih primjesa«!

Stoga na kraju smatram, premda sam u Margetićevoj raspravi mogla naći i kolebanja i lutanja, da se ona po ovom svojemu dragocjenom osnovnom rezultatu mora svrstati među najbolje radove što su u posljednje vrijeme u domaćoj historiografiji napisani o DAI.

Suićeva ocjena⁸² Margetićeve radnje bila je uvjet koji je Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti postavila Margetiću za objavljivanje njegove rasprave. Valja požaliti što Suić svodi čitav problem ocjene na »filološku obradu«,⁸³ ali ne DAI i vijesti o Hrvatima u cijelosti, nego samo odlomaka iz 30. glave. Bez stvarne potrebe vraća se na odnos carevih i anonimovih podataka, ali ne tako da raspravlja o DAI, nego o Margetićevim kombinacijama. I on pokušava pridonijeti tumačenju poznate rečenice o franačkoj vlasti nad Hrvatima u staroj i novoj domovini. Smatra vjerojatnim »da je upravo on sam (autor 30. glave), a ne narodna tradicija, začetnik podatka da su Hrvati u staroj domovini ostali pod Francima«. Stoviše, prema Suiću i »sama ova rečenica djeluje kao glosa, to je autorov osobni zaključak, a s time nije ni primijetio da je upao u anakronizam«. ⁸⁴

Ovakav zaključak pokazuje da je Suić nakon svih mogućih prijedloga koji su u literaturi o tom mjestu dani izabrao jedan koji je teško

⁷⁸ Documenta, 317.

⁷⁹ Documenta, 320.

⁸⁰ Documenta, 322.

⁸¹ Documenta, 355.

⁸² Vidi: Ocjena radnja L. Margetića ..., *Zbornik Histor. zavoda JAZU*, 8, 1977, 89—100.

⁸³ Suić smatra da »ocijeniti *in extenso* čitavo djelo značilo bi sastaviti novu raspravu, koja bi svojim opsegom dostigla djelo«, ali se ipak pita bi li mogao ispuniti takav zadatak, »jer naša je uža struka klasična filologija, arheologija i povijest staroga vijeka, dakle u okviru antičkih disciplina« (n. mj., 91; kurziv N. K.)! Sve da ovo priznanje Suić nije napisao iz njegove ocjene bismo lako došli do zaključka da nije dovoljno svladao problematiku jednog od najobrađenijih autora za najstariju povijest Južnih Slavena.

⁸⁴ N. dj., 92.

logički opravdati. Anonim je najprije »začetnik podatka« o franačkoj vlasti,⁸⁵ a ipak ćemo u nastavku teksta pročitati da je »vrlo vjerojatno i narodna tradicija X. st. stavljala Franke na početak svoje prošlosti«. Tako iz Suićeva pisanja ne doznajemo tko je zapravo autor te »anahronističke« ideje.⁸⁶ Na kraju Suić predlaže izlaz u prijedlogu: drugi je autor (je li to anonim?) »pošao dalje od toga: on je iz podatka o susjedstvu Bijele Hrvatske s Francima povukao zaključak o prvobitnoj franačkoj vlasti nad Hrvatima! Suić zalazi i u druge kombinacije⁸⁷ a napada Margetića koji čini tobože »metodološke greške«. Iz Suićeva pisanja nismo doznali što je narodna tradicija, a što djelo anonimna, a najmanje kako stoji s franačkom vlašću nad Hrvatima u staroj domovini (dakako Karantaciji!) koja stvarno postoji! Ali, valja reći i to da Suić s pravom prigovara Margetiću zbog prikaza »slijeda događaja«⁸⁸ koji se ne može prihvatiti.

Smatramo također da Suić ne rješava bolje od Margetića problem preseljavanja jednog dijela dalmatinskih Hrvata u Ilirik i Panoniju. Prije svega, Suić nije dobro pogledao tko je zapisao tu vijest, pa je pripisuje caru, mjesto anonimnu.⁸⁹ Zatim, pogrešno pripisuje caru podatke o Dalmaciji, kombinira s geografskim pojmovima da bi na kraju stvorio pojam »Iliričke Panonije«.

Nadalje, ulaže vrlo mnogo truda da bi ispravio Margetićevo tumačenje »odnosa između Posavske Hrvatske i njezina arhonta prema matici — Dalmatinskoj Hrvatskoj«,⁹⁰ no mislim da je čitava rasprava bespredmetna dok najprije ne dokaže da je Posavska Hrvatska historijski, a ne historiografski pojam! Jer Suiću nije dosta da su historičari stvorili Posavsku Hrvatsku, on zna da je njezin arhont bio »samosvojan«, njegova zemlja slobodna itd. Riječ je, dakle, o »dvije Hrvatske, i to zacijelo već od odvajanja dijela Hrvata prilikom njihova prijelaza u Panoniju«. Ako smo, naime, dobro razumjeli njegovo pisanje, onda odnos između dvojice hrvatskih arhonata postoji »ne samo malo prije Tomislava, već zapravo *ab immemorabili*, ranije od Pipinova vremena.«⁹¹ Ipak na kraju vjerojatnost: »posavski Hrvati su stekli svog arhonta u vrijeme kad su se odvojili od primorskih (!) Hrvata, svakako prije dolaska pod franačku vlast«. Ali, sve su to hipoteze i to prije svega zato što Suić za njihovo stvaranje nije našao historijske izvore.

Stoga, razumije se, i njegove tvrdnje da Margetić nije oborio osnovnu Grafenauerovu pretpostavku o dolasku Hrvata nisu na mjestu. U prvom redu zato što je to jedan od najboljih dijelova Margetićeve rasprave, a zatim i zato što suprotstavlja njegovu ozbiljnom radu na izvorima svoja — domišljanja. Nadalje, Suić doduše s pravom prigovara Margetiću što je potcijenio vlast Bizanta u 7. i 8. st. na Jadranu i u Dalmaciji, ali ne

⁸⁵ I to franačkoj vlasti nad dalmatinskim Hrvatima u Bijeloj Hrvatskoj!

⁸⁶ Izgleda da Suiću nije dovoljno jasan odnos između 30. i 31. glave DAI.

⁸⁷ Na primjer, među ostalim, tvrdi da se »nikako ne može dokazati da je (car; N. K.) izmislio cara Heraklija«!

⁸⁸ N. dj., 92—93. U odnosu Avari — Franci — Hrvati.

⁸⁹ N. dj., 93.

⁹⁰ N. dj., 94.

⁹¹ N. dj., 95.

daje ništa bolje rješenje kad tvrdi da su »Hrvati mogli ne samo dokinuti avarsku vlast već se i održati na zauzetoj teritoriji, od prvih decenija VII. st. dalje«. ⁹² Stara nemoćna tvrdnja historiografije koju još nitko nije opravdao historijskim izvorima. Stoga Margetić ne griješi, po našem uvjerenju, zato što u spomenutim krajevima ne vidi Hrvate, nego zato što ondje posve uklanja Bizant, a to mu Suić nije zamjerio.

Suić, međutim, s pravom odbacuje Margetićeve toponimijske i arheološke dokaze ostajući na gledištu kako on arheološkim dokumentima pridaje veću vrijednost »nego li to oni pri sadašnjem stupnju istražnosti mogu imati«, dok mu prigovara da s numizmatičkim potvrdama »postupa neoprezno«, što je točno. ⁹³

Pohvalivši na kraju Margetića kao vrsnog znanstvenog radnika svrstava i njegov rad među »nove znanstvene spoznaje o našoj starijoj prošlosti«, ali ipak neće na kraju istaći što je u njegovoj raspravi *novo* i *dobro*. Činjenica jest da se u opsežnoj Margetićevoj raspravi zaustavlja uglavnom na onim točkama u kojima se nije s njim mogao složiti, tako da gotovo ispada kao da se iz opsežne rasprave ništa ne može iskoristiti za dalja istraživanja na tom problemu. Ozbiljnim Margetićevim prigovorima o doseljavanju Hrvata u 7. st. suprotstavlja na kraju ocjene tek nabačenu tvrdnju da su Hrvati ipak mogli doći u 7. st., a to po našem uvjerenju Margetić nije zaslužio. Predložio je doduše da se Margetićev rad objavi, ali je ipak svoju ocjenu trebao pisati savjesnije. ⁹⁴

Godinu dana nakon izlaska iz štampe Margetićeve rasprave tiska i B. Ferjančić svoj rad »Struktura 30. glave spisa De administrando imperio«. ⁹⁵

Ferjančić, po vlastitim riječima, iznosi u svojem prilogu »neke poglede na strukturu 30. poglavlja i njegovo mesto u čitavom spisu DAI« s namjerom da pridonese »boljem razumevanju jednog od najvažnijih izvora za našu stariju istoriju«. ⁹⁶ Nakon što u uvodnom dijelu nabroja najvažnije istraživače toga djela do danas, ⁹⁷ pokazuje kako DAI nije izgubio »svoju naučnu aktualnost«. Zato i on želi izložiti svoja zapažanja plod »višegodišnjih razmišljanja o tom pitanju«. ⁹⁸

Nakon anonimovog retorskog uvoda koji ima, kako Ferjančić ističe, samo ova glava u DAI, slijedi prvi dio koji po njemu »opisuje rimsku⁹⁹ provinciju Dalmaciju, geografski obim i glavni grad Salonu«. Autor se čudi R. Novakoviću koji »ostaje zbunjen netačnim podatkom autora 30. glave da se rimska Dalmacija prostirala sve do Dunava, kada je

⁹² N. dj., 97.

⁹³ N. dj., 97—98.

⁹⁴ Iako je pohvalno da Suić na kraju priznaje kako ne smatra da su njegova mišljenja i stanovišta »posve i u svakom slučaju osnovana« (n. dj., 99), ipak je neobično, ponavljam, da se prihvatio pisanja bez »podrobnijih razmatranja i daljih raspravljavanja« koje bi, kako misli, »tek trebalo provesti«.

⁹⁵ Zbornik radova Viz. inst., XVIII, 1978, 67—80.

⁹⁶ N. dj., 67.

⁹⁷ N. dj., 68—71.

⁹⁸ N. dj., 71.

⁹⁹ N. dj., kurziv N. K.

poznato da ona nije dopirala čak ni do Save«. Premda je »zbunjenost« Novakovića bila na mjestu, Ferjančić mu predbacuje da očekuje odveć »preciznosti od jednog srednjovjekovnog pisca«, jer da je tobože »ovaj podatak u suštini tačan«!¹⁰⁰ No je li Ferjančićeva tvrdnja točna? Naime, anonim nigdje ne kaže da će dati opis rimske Dalmacije! Citiram Ferjančiću njegov vlastiti prijevod toga mjesta: »Oni koji se žele obavestiti o osvojenju Dalmacije, kako je osvojena od slovenskih plemena, mogu odavde da to saznaju, ali prvo treba da se objasni njen geografski položaj«. Dakle, ne želeći se očito opredijeliti za prikaz bilo kakve političke prošlosti Dalmacije, anonim će u idućoj rečenici napisati: »U davna vremena (ili po Grafenaueru: od davnine!) Dalmacija je počinjala od okoline Drača i prostirala se do istarskog gorja, a u širinu je zahvatala do reke Dunava«.¹⁰¹

Najbolji je dokaz da se anonim neće upuštati u nagađanja o rimskoj Dalmaciji treća po redu rečenica: »Čitava ta oblast bijaše pod vlašću Romeja i bijaše ova tema (Ferjančić provincija) slavija od svih ostalih zapadnih tema (Ferjančić provincija), ali ipak je slavenska plemena zauzmu i to ovako«.¹⁰²

Da anonim misli na bizantsku, a ne rimsku Dalmaciju razabire se u opisu avarskog osvojenja.¹⁰³ Avari se preoblače u odjeću Dalmatinaca, ulaze u Salonu, zauzimaju čitavu Dalmaciju, »jedino primorski gradići njima se ne predadoše, nego ostadoše u vlasti Romeja«. Prema tome, Ferjančić prerano ispravlja Novakovića jer anonim ne daje »tačan opis međa rimske Dalmacije« (!), a još manje ima »u čitavom odeljku Dalmacija širok teritorijalni opseg rimskog vremena« (!)! Uostalom, da nije riječ o rimskoj nego bizantskoj pokrajini razabire se po podjeli na teme! Premda Ferjančić zna da anonim upotrebljava izraz tema, ipak smatra da se u tom odlomku daje »tačan opis statusa i položaja te rimske Dalmacije«!¹⁰⁴ O tome, razumije se, ne može biti govora jer

¹⁰⁰ Ferjančić, naime, sasvim neobično tvrdi da »ovde nalazimo tačan opis međa rimske Dalmacije za koji se kaže da se prostirala od Bara i Ulcinja do reke Raše (Arsa), a da je prema unutrašnjosti išla do Dunava« (str. 71). Zatim nastavlja: »Date geografske odrednice uglavnom se poklapaju sa obimom rimske provincije Dalmacije koji je ona imala pre dolaska Slavena« (str. 71). Znači li to da Ferjančić smatra da su Slaveni došli na tlo rimske, a ne bizantske Dalmacije? Ako mu se činilo da nije siguran, valjalo je pogledati bilo koji priručnik i uvjeriti se u kakvim uvjetima dolazi do avarsko-slavenskog naseljenja. Ta, odavno je F. Šišić pokazao kako je upravo u gotsko doba došlo do teritorijalnih promjena. Naime, na proljeće 490. g. riješena je sudbina Dalmacije i Savske Panonije (Povijest Hrvata u doba narodnih vladara, Zagreb 1925, 168) kad su obje provincije ušle u sastav gotskoga kraljevstva. Otad se gotski teritorij dijeli »na dvije odjelite upravne cjeline: na Dalmaciju s Liburnijom i Savijom sa središtem u Salonu, i na Srijemsku Panoniju sa spomenutim dijelom Mezije i središtem u Sirmiju«.

Prema tome, upravo gotska podjela i skupljanje u jednoj cjelini dijelova triju starih rimskih provincija bila je osnova Bizantske Dalmacije koju Justinijan preotima Gotima. Odatle su granice te pokrajine na Raši, Dunavu i kod Drača. Ali, ne u rimsko doba!

¹⁰¹ Viz. izvori, II, 27—28.

¹⁰² N. dj., 28.

¹⁰³ N. dj., 28—30.

¹⁰⁴ Struktura, 71. U cijelosti glasi ova rečenica ovako: »Svakako da se tačni podaci o prostiranju rimske provincije Dalmacije i eventualno o njenom poseb-

se rimska Dalmacija, kako dobro upozorava Novaković, nije protezala do Dunava.¹⁰⁵ Valja doduše priznati da Ferjančić dodaje kako ne »insistira na predloženom tumačenju«,¹⁰⁶ ali usprkos tome ponovno tvrdi da su to »tačni (!) podaci o prostiranju provincije Dalmacije! Na kraju zaista ne znamo što je Ferjančićovo konačno uvjerenje, do kojega valjda i nije tako teško doći. Posve razumljivo da se ti podaci o bizantskoj Dalmaciji ne mogu pripisati »narodnoj tradiciji« ili »pridošlim južnim Slavenima«, nego potiču »od dobro obavještenog pisca«.¹⁰⁷

Drugi dio 30. glave sadržava, prema Ferjančiću, »slovensko — avarsko osvajanje Salone i čitave rimske Dalmacije«.¹⁰⁸ Smatra, nadalje, da je raspravljanje o vrijednosti ovoga dijela i njegova usporedba s 29. glavom suvišna, jer, kako kaže, »istoričar mora da posmatra njihovo jezgro, a ono je u oba poglavlja isto«, tako da razliku treba svesti na različitost autora.¹⁰⁹ Je li to zaista tako?

Pišući o tom problemu 1966, zastupala sam mišljenje da je upravo u ovom odlomku teksta anonim, prerativši careve podatke pogriješio jer je »careva identifikacija Avara sa Slavenima imala stvarnu historijsku podlogu«. Ne samo to. »Ako je car poistovjetio Avare sa Slavenima, onda je naseljenje Slavena u Dalmaciji proces koji se zbivao istodobno kad i osvajanje Dalmacije«.¹¹⁰ »Očistivši« carev tekst od Slavena u prikazu pada Salone, anonim, protivno obećanju, uopće ne govori o načinu kako su »slavenska plemena« zauzela Dalmaciju. On će kasnije doduše govoriti o »Sklavinijama«, ali ne i o »Sklavima«, pa njegovo pozivanje na Slavene koji su zauzeli Dalmaciju u njegovoj koncepciji zaista nema smisla. Zato sam i morala zaključiti da »anonim što se tiče prikaza o osvojenju Dalmacije nije održao riječ«. Naprotiv je car — iako i njegov tekst ima i poneku nelogičnost — u opisu avarsko-slavenskog osvajanja Dalmacije u osnovi točniji i zato bi mu »trebalo priznati bar jednaku vrijednost u tom prikazu kao i neznanцу«.¹¹¹ Ne uzevši u obzir opravdanje zbog kojega sam 1966. za ovaj odlomak 30. glave dala prednost caru, Ferjančić mi prigovara da sam se u »Povijesti Hrvata« pokolebala u svojoj ocjeni, jer ondje ocjenjujući 30.

nom statusu u vreme pred dolazak Slovena (VI vek) ne mogu pripisati narodnoj tradiciji ni stanovnika dalmatinskih gradova a još manje pridošlih južnih Slovena«. Zar nas je na to trebalo posebno upozoravati?

¹⁰⁵ Vidi bilj. 100.

¹⁰⁶ Strukura, 71.

¹⁰⁷ Vidi bilj. 104.

¹⁰⁸ Struktura, 71—72.

¹⁰⁹ Pošto je o ovom vrlo važnom dijelu 30. poglavlja Ferjančić dao pregled mišljenja dvojice autora — to jest Grafenauera i R. Novakovića — izričito je naglasio da ovdje nije »prilika da detaljno raspravljamo o verzijama priče o padu Salone«, tobože zato »jer nam je od početka bila namjera da pažnju zadržimo samo na strukturi 30. poglavlja« (str. 72; kurziv N. K.). Zaista neobičan zaključak za onoga tko je sebi postavio zadatak istraživanja strukture nekoga teksta. Što je onda po Ferjančiću struktura teksta? Zar samo redoslijed rečenica, dakle forme, bez analize sadržaja? Može li se bez ispitivanja sadržaja teksta doći do zaključaka o njegovoj vrijednosti? Zar Ferjančić nije razabrao da upravo »jezgra« u oba izvještaja nije ista! Uostalom, i sam će iz »strukture« izvaditi podatak o Mađarima da dokaže kako vijesti o osvojanju Salone ne mogu biti dalmatinska tradicija.

¹¹⁰ Marginalia, 14.

¹¹¹ N. dj., 15.

glavu tvrdim da je anonim »mnogo savjesniji i ispravniji od cara«. ¹¹² Dakako, zaboravio je dodati da sam 1971. dala u »Povijesti Hrvata« ocjenu cjelokupnog anonimova rada, o kojemu uistinu nisam mogla, sve da sam i htjela, drukčije napisati.

No, kako je anonim izvan svake sumnje pisac koji svjesno ispravlja careve, po njegovu uvjerenju, pogrešne podatke, čini se da bismo mogli slijediti put njegova razmišljanja u prikazu avarskog osvojenja Dalmacije. Naime, od prvih sukoba s carstvom do kraja 8. st., dakle do borbe s Francima, Avari nastupaju prema »inozemstvu« kao isključivi gospodari i kao jedini politički vođe te mnogoljudne zajednice naroda. Do posljednjeg daha Avari drže to vodstvo, iako ono već davno nije odgovaralo stvarnom stanju u državi. Anonim stoga nije bio netočan kad je tvrdio da su Avari osvojili Dalmaciju, jer je zaista tako bilo. I franački vladar vodi od 791. g. rat protiv »*superbissimam gentem Avarorum*« i njihovih kagana. ¹¹³ Poeta Saxo također priča kako se Pipinu došao pokloniti »*cacanus rex . . . cum tarcanis, primitibus regni*«, ¹¹⁴ premda je avarski kaganat još samo formalno politička cjelina. Ali, gledajući na te probleme sa stajališta osnovnih političkih okvira, moramo zaključiti da su Avari od dolaska do ratova s Francima jedini zakoniti predstavnici avarske države na tlu starih rimskih provincija Dalmacije i Panonije. To je bio razlog zbog kojega sam anonimu dala prednost u opisu avarskog osvojenja Dalmacije i Salone. Smatram, prema tome, za razliku od Ferjančića, da rasprava o tome nije suvišna! Nije svejedno jesu li Salonu osvajali Avari ili Avaro-Slaveni, jer Slaveni kao samostalni politički faktor u doba »osvajanja« Salone — ne postoje!

Dakako, ako je uopće došlo do osvajanja Salone! Ima i previše razloga da se složimo s arheolozima koji ne vide zbog čega bismo i dalje podržavali starije mišljenje o »smaku svijeta« u početku 7. st. Naprotiv, bio je to kontinuirani razvoj u kojem su vrlo odlučnu riječ odigrali poganski Slaveni! ¹¹⁵ Upravo to su, pretpostavljamo, oni carevi Slaveni

¹¹² Struktura, 70.

¹¹³ Documenta, 295 b, 298.

¹¹⁴ Documenta, 299.

¹¹⁵ Vidi najbolji rad o problemu kontinuiranog razvoja na području Salone Ž. Rapanić, Prilog proučavanju kontinuiteta naseljenosti u salonitanskom ageru u ranom srednjem vijeku (*Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, LXXV, 1980, 189—217). Usporedi također I. Nikolajević, »Salona christiana« (*VAHD*, LXXII—LXXIII, Split 1979). Do sličnih zaključaka o kontinuiranom razvitku dovela su Rapanića istraživanja Solina (vidi Istraživanja i nova interpretacija arhitektonskog kompleksa na Otoku u Solinu, *VAHD*, LXX—LXXI, 1968—1969, Split 1977, 107—136), kao i ona u najnovije vrijeme u Dubrovniku (Ž. Rapanić, Marginalije o »postanku« Dubrovnika, *Obavijesti*, XVI/2, 1984, 24). Uostalom, koliko je pogrešno bilo smatrati da je početkom 7. st. zamro stari svijet, pokazuju izvanredna istraživanja ranokršćanske arhitekture što ih je obradio I. Fisković. Vidi, na primjer, njegov rad na ruševinama Majsana (Ranosrednjevjekovne ruševine na Majsanu, *Starohrv. prosvjeta*, III. ser., sv. 11, 1981; ili »O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog primorja«, Dolina rijeke Neretve od prethistorije do ranog srednjeg vijeka, *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 5, Split 1980). Vidi također N. Cambi, Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali, IX. kongres arheologa Jugoslavije, Zadar 1972, *Materijali*, XII, Zadar 1976, 239—276.

koji su u tihoj kolonizaciji ispunili ne samo čitav Balkan, nego i Bizantsku Dalmaciju. Stoga Salona, kako rekosmo sprijeda, nije osvojena, već odumire! Uostalom, i sam Ferjančić zbog anonimova podatka o Mađarima (stanovnicima preko Dunava) u 10. st. zaključuje da »on potiče iz pera nekog dobro obavještenog pisca [koji verovatno sedi u samoj prestonici];¹¹⁶ a i cijela priča o padu Salone mora da je iskovana još za careva rada na dvoru. Vrlo je karakteristično da nijedna tradicija dalmatinskih gradova ne zna ništa za Avare. Toma Arhiđakon se muči s Kuretima, Gotima i Slavenima, što je novi dokaz da učeni splitski kroničar doznaje o prošlosti svoga grada iz historijske literature, a ne iz nekih »narodnih priča«.¹¹⁷

Sadržaj trećeg odjeljka 30. glave sažima Ferjančić na vijest o tome »kada i kako su došli Hrvati i osvojili delove rimske provincije Dalmacije«,¹¹⁸ tvrdnja s kojom se ne bismo mogli složiti. Naime, Hrvati po piscu 30. poglavlja ne osvajaju rimsku, već avarsku Dalmaciju!¹¹⁹ Premda Ferjančić ima pravo kad upozorava na zajednička mjesta u obje redakcije, ali griješi kad misli da po »objema verzijama« Hrvati ratuju »protiv Slavena odnosno Avara«. U obje redakcije ratuju samo protiv Avara!¹²⁰ Problem i jest nastao zbog toga što je anonim u prikazu tog avarsko-hrvatskog rata vremenski neodređen, a car ga stavlja u doba Heraklija. Međutim, Ferjančić netočno iznosi moje mišljenje tvrdeći da sam se u tumačenju ovoga dijela uglavnom složila s Grafenauerom.¹²¹ Kao što je poznato, već 1966. temeljito sam posumnjala da su podaci o Bijeloj Hrvatskoj dio narodne tradicije. Ali, ne bih se mogla složiti s Ferjančićem također u njegovoj tvrdnji da se vijest o petero braće i dvije sestre može »tumačiti jedino narodnim predanjem«, jer se od Hauptmanna s pravom sumnja u takvo izvorno porijeklo spomenute vijesti.¹²² Isto tako bismo, čini se, drukčije od Ferjančića, protumačili podatak o ostacima Avara narodnom tradicijom, jer ovdje nije riječ o »vesti etnografskog karaktera o sastavu stanovništva u Hrvatskoj«,¹²³ nego o zaostalim ostacima dvostoljetne političke uprave avarske države i njihovim nosiocima, koji, kako u Dinaridima, tako i u Mađarskoj, nisu nestali. Ako se i ne prihvati moja hipoteza da

¹¹⁶ Struktura, 72.

¹¹⁷ Vidi o tome, N. Klaić, *Marginalia*, 28—29.

¹¹⁸ Struktura, 73.

¹¹⁹ Ponovno citiram Ferjančiću njegov vlastiti tekst prijevoda 30. glave. Pošto je prikazao borbu Dalmatinaca i Avara za Salonu, anonim konstatira da Avari »ovladaju čitavom Dalmacijom i nasele se u njoj« (Viz. izvori, II, 29). Jedino »primorski gradići njima se ne predadoše, nego ostadoše u vlasti Romeja«. A »videvši da je ova zemlja dobra, Avari se nasele u njoj« (Viz. izvori, II, 29—30). Tada stižu Hrvati predvođeni sedmoricom braće i »sa svojim narodom stignu u Dalmaciju i ovu zemlju zateknu pod vlašću Avara«.

¹²⁰ »Pošto su ovi (Hrvati i Avari), kaže Anonim, nekoliko godina međusobno ratovali, Hrvati odnesu pobjedu i jedne od Avara pobiju, a preostale prinude na pokornost«. Niti car u tom pitanju nije nejasan. »Ovi Romani behu proterani od Avara u dane istog cara Romeja Iraklija, a njihove zemlje ostadoše puste. Po naredenju cara Iraklija, ovi Hrvati, zarativši i odanle isteravši Avare, nasele se, po naredenju cara Iraklija u toj zemlji Avara u kojoj i danas stanuju« (Viz. izvori, II, 39).

¹²¹ Struktura, 73.

¹²² *Marginalia*, 17.

¹²³ Struktura, 73.

je ban u Hrvatskoj koji još sredinom 10. st. drži posebnu političku jedinicu (Liku, Gacku i Kravaru) neposredni nasljednik avarskog upravitelja, ipak se ne može negirati da je taj dio stare Avarije imao u 10. st. poseban odnos prema »kraljevstvu«. Tražeći tragove »narodne tradicije« u ovom odjeljku, Ferjančić je uvjeren da se nju ne smije pretpostavljati kao podlogu podacima »o pradomovini Hrvata koja se nalazi s ove strane Bavarske (Bagibareje), a potčinjena je Otonu I.«¹²⁴ O ovom dijelu anonimova teksta, o kojem se raspravlja već više od sto godina, i o kojemu su izrečena vrlo različita mišljenja, bio je, po mom uvjerenju, Ferjančić dužan dati čitaocu i svoje mišljenje! Pogotovo zato što je bio uvjeren, kao i čitava historiografija dosad, da su dalmatinski Hrvati došli iz Bijele Hrvatske. Za razliku od svih dosadašnjih autora, mislim da ću moći dokazati da je upravo podatak o domovini dalmatinskih Hrvata »s onu stranu Bagibareje« dio hrvatske priče o doseljenuju.¹²⁵ Anonim je bez sumnje čuo od Hrvata da se »izvjestan broj godina u Dalmaciji pokoravahu Francima, kao i prije u svojoj zemlji.«¹²⁶ No, kako ta franačka zemlja iz koje Hrvati dolaze nije mogla biti Bijela Hrvatska, o kojoj piše car (jer ona u početku 9. st. ne priznaje Franke), nego Karantanija — u kojoj je stvarno bilo Hrvata! — to je anonim točno prema hrvatskoj priči napisao da su Hrvati prije stanovali »s onu stranu Bavarske«. Tä, zaista bi me teško netko mogao još uvjeriti u to da je poljska Bijela ili Velika Hrvatska »s onu stranu Bavarske«!

U IV. odjeljku o preseljenju Hrvata u Ilirik i Panoniju preuzima Ferjančić starije mišljenje, koje sam i sama nekad zastupala, a danas ga, kako je sprijeda već rečeno, ne bih mogla ponoviti. Ali, govoreći o tome Ferjančić je ne malo pretjerao, jer piše o »ujedinjenju dviju državnih jezgara ranohrvatske historije«,¹²⁷ što se niti u snu ne bih usudila pomisliti. Prije svega, Ferjančiću je posve promaklo da se borim za to da iz historiografije izbacim pojam Posavske Hrvatske,¹²⁸ koja je plod mašte historiografa, a ne stvarnog historijskog razvitka. A dokazi kojima sam pokušavala spašavati Slavoniju (a ne Posavsku Hrvatsku!) kao zemlju u koju je Tomislav, kako rekoh, prvi prenio hrvatski stijeg, nisu ni čvrsti, ni neoborivi.¹²⁹ Stoga Ferjančić, kao i svi

¹²⁴ Struktura, 73—74.

¹²⁵ N. Klaić, O problemima stare domovine, dolaska i pokrštenja dalmatinskih Hrvata, *Zgodovinski časopis*, 38/1984, 4, 253—270.

¹²⁶ Zato smo i sprijeda istakli točno Margetičevo zaključivanje u vezi s ovim dijelom anonimova teksta.

¹²⁷ Struktura, 74.

¹²⁸ Stoga u »Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku«, Zagreb 1971, pišem o »Pokušaju ujedinjavanja Panonskih Slavena« (208—212), želeći u naslovu poglavlja upozoriti da nije riječ o Posavskoj ili Panonskoj Hrvatskoj.

¹²⁹ »U nizu vladara iz kuće Trpimirovića pripada Tomislavu posebno mjesto zbog toga što je njemu prvom uspjelo nadvladati geografski dualizam — tj. planinski lanac Dinarida — i pripojiti Slavoniju Hrvatskoj« (Povijest Hrvata, 277). Moji su se zaključci, kako i sama konstatiram, zasnivali, osim na nepouzdanom Popu Dukljaninu, i na nekoliko »drugorazrednih izvora« koji čine »skladnu cjelinu tako da se mogu više nego naslućivati historijska zbivanja u Slavoniji i prvim desetljećima X. st.«. Stoga se osim na Popa Dukljanina, pozivam na Konstantina VII. Porfirogeneta (13. poglavlje), zatim na činjenicu da je Ladislav I. prvi Arpadović

ostali, spominje »nezavisnog kneza panonskih Hrvata« (kojega prerano stavlja »pre kralja Tomislava«.

Uostalom, koliku opasnost nosi u sebi preuzimanje tuđega mišljenja bez vlastite analize izvornog teksta, uvjerilo me i Ferjančićevo, ali i vlastito dosadašnje tumačenje V. odjeljka 30. glave. Riječ je o najvažnijim vijestima o dalmatinskim Hrvatima koje sadržavaju podatke o doseljavanju, podložnosti Francima u staroj i novoj domovini, borbi protiv Franaka, osamostaljivanju i napokon pokrštavanju. Ne uzevši u obzir da su se u ovom dijelu anonimova teksta nagomilali najvažniji problemi najranije povijesti Hrvata, Ferjančić se zadovoljava citiranjem svega dvaju mišljenja (Dvornikovo i moje nekadašnje mišljenje),¹³⁰ ne osjetivši, na žalost, da to ponavljanje ustaljenih mišljenja ne može braniti anonimovim podacima. Upravo taj odlomak mu je mogao dati najdragocjenije podatke o načinu rada i o vrijednosti anonimova pisanja. Stoga valja požaliti što se nije zaustavio barem na problemu pokrštavanja, jer bi mu razlike o tim vijestima u 30. i 31. glavi omogućile da stvori drugačiji sud o anonimu. Koliko je površno preletjevši ovaj odlomak oduzeo sebi mogućnost da ocijeni njegovu vrijednost, pokazat ću na svom vlastitom primjeru. Naime, odavno mi je, od prve sinteze hrvatske povijesti, bilo jasno da o problemu doseljavanja i pokrštavanja nije izrečena posljednja riječ. To sam, uostalom, 1971. i otvoreno priznala.¹³¹ Ali, evo tek 1984. kad sam pripremala novo izdanje »Povijesti Hrvata«, stigla sam se vratiti na spomenuta dva ključna problema najstarije povijesti dalmatinskih Hrvata. Učinila sam, ili točnije, morala sam to učiniti u prvom redu zato što su u međuvremenu historičari i arheolozi ovoj problematici dali novi smisao. Osobito je bilo poučno ispitati problem pokrštavanja Hrvata zbog toliko osporavanih izlaganja i cara i anonima. Kad sam, dakle, vijesti o pokrštavanju u DAI podvrgla ponovnoj analizi, vidjela sam vrlo brzo da su Hauptmann i Grafenauer prerano ispravljali Šišića koji je s pravom pokrštavanje iz Rima, do kojega dolazi nakon oslobođenja od Franaka, povezivao s vladavinom Branimira. Franačka teorija o pokrštavanju (koju sam i sama dosad zastupala),¹³² imala je samo dva, dosta labava temelja: franačke svece i vrhovništvo akvilejske crkve nad Hrvatima. Kako dalmatinsku teoriju o pokrštavanju nije bilo teško odbaciti (Toma Arhiđakon je namjerno svoga Ivana Ravenjanina gurao

koji je prešao Dravu, te na to da u Slavoniji »nema traga ovoj nomadskoj epohi mađarske povijesti« (278). I najzad, »kao da u prilog takvoj pretpostavci« (o Tomislavovoj vlasti u Slavoniji) govori i činjenica da je splitski sabor nudio ninskom biskupu Grguru sisačku biskupiju kao jednu od biskupija koju može izabrati. Sabor je naročito naglasio da ta biskupija ima dovoljno svećenstva i puka, iako je vrlo malo vjerojatno da je pri tom bio iskren... No, najvjerojatnije dalmatinski biskupi ne bi Grguru nudili sisačku biskupiju da je ona bila tada u rukama poganskih Ugra. Kako to područje nije bilo ni bugarsko, ostaje jedino zaključak da je dio novo proširene hrvatske države« (278—279).

¹³⁰ Struktura, 75.

¹³¹ »Ova izlaganja o problemu doseljavanja još jednom pokazuju da diskusija o prvim desetljećima hrvatske povijesti još nije završena jer da bismo je mogli završiti, morali bismo raspolagati još nekim izvorima. Zato prva stranica hrvatske povijesti još nije do kraja napisana.« (Povijest Hrvata, 139).

¹³² Pregled teorija o pokrštenju vidi: Povijest Hrvata, I, 84—86.

u 7. stoljeće, iako je on bio prvi splitski metropolit!), a otpao je arheološki materijal kao tobožnji dokaz pokrštavanju (Višeslavova krstionica, sarkofag tzv. Ivana Ravenjanina, nadvratnik iz Kaštel-Sućurca i nadvratnik na crkvi sv. Križa u Ninu), to se zaista nije bilo teško uvjeriti da je Šišić imao pravo kad je pred pedeset godina uvjeravao svoje čitaoce da se anonimova hrvatska priča o pokrštavanju može odnositi samo na Branimira.¹³³ Ipak dopisivanje Ivana VIII. s Branimirom, njegovim biskupom Teodozijem i Hrvatima, pokazuje da to nije bilo pravo pokrštavanje, jer su Hrvati već imali ninskog biskupa od Trpimira. Tek je Ivan VIII. Branimirov preokret u vanjskoj politici iskoristio za sebe, preotimajući akvilejskom patrijarhu hrvatsku crkvu. Stoviše, pošao je tako daleko da nije priznao ninskog biskupa Teodozija zato što ga on nije posvetio! Sve je to bilo dio vrlo proračunate i posve razumljive borbe suparnika oko hrvatske crkve (koja u tom trenutku kandidira za metropolitansku čast i vlast), jer bi bilo teško i zamisliti da bi Ivan VIII. zaista tek pokrštavao poganske Hrvate. Međutim, Margetićeva izvanredna upozorenja o franačkoj vlasti nad Hrvatima prije i poslije doseljavanja o kojoj je sprijeda bila riječ, dala su mi zdravu osnovu za riješenje problema ne samo doseljavanja nego i pravog pokrštavanja! Ako su Hrvati došli iz Karantanije — a to bez sumnje jesu! — onda su došli pokršteni, te su i dalje u novoj postojbini ostali kršćani. Riječ je, razumije se, o vođi i njegovoj družini, dakle onim rijetkim pojedincima koji su pod franačkom zaštitom napuštali svoju staru domovinu. Zato nekog franačkog pokrštavanja u novoj domovini u 9. st. nije ni moglo biti. Hrvati su tek u novoj domovini promijenili vrhovnu crkvenu vlast, jer su potpali pod akvilejskog, također franačkog, patrijarha. Prema tome, mene, kao i ostale historičare, »zaveli« su prije svega Hauptmann i Grafenauer koji su u svoje vrijeme dosta grubo napadali Šišića i njegovo točno mišljenje, pa je njihova hipoteza, iako nametljiva i bez pravih osnova, postala u poslijeratnoj historiografiji kao neko službeno tumačenje koje nitko do danas nije dirao. Na drugom ćemo mjestu pokazati kako je to »službeno« mišljenje bilo pogrešno.

Voljeli bismo, dakle, da je i Ferjančić savjesnije ispitivao taj odlomak. Nije netočno kad govori o vlasti Franaka nad dalmatinskim Hrvatima,¹³⁴ ali zašto i on ispušta drugi dio rečenice koji riješava bit problema? Čitava rečenica prema Ferjančićevu prijevodu glasi: »Izvestan broj godina Hrvati u Dalmaciji pokoravahu se Francima, kao i ranije u svojoj zemlji!«¹³⁵ Stoga ne stoji ne samo njegov nego i čitave historiografije zaključak da je hrvatska narodna tradicija mislila na »ustanak« »posavskih Hrvata«! Njih hrvatska priča koja je došla u 10. st. do carske prijestolnice, posve razumljivo, nije niti poznavala!

Ferjančić, nadalje, posvećuje, prema našem uvjerenju, premalu pažnju županijama.¹³⁶ O njima je trebalo više reći nego što je on to učinio navodeći samo Dvornikovo i moje mišljenje, Naime, ne nameće se

¹³³ F. Šišić, *Povijest Hrvata*, 308.

¹³⁴ *Struktura*, 75.

¹³⁵ *Viz. izvori*, II, 32.

¹³⁶ *Struktura*, 75—76.

samo problem njihova broja nego u prvom redu usporedba anonimovih županija s carevim podacima o naseljenim gradovima u Hrvatskoj. Kako je car pribilježio samo ove gradove: Nin, Biograd, Belica, Skradin, Livno, Stupin, Knin, Karin i Klobuk,¹³⁷ opaža se velika razlika između jednoga i drugoga teksta. »Spojimo li podatke u oba izvješta, možemo zaključiti bar toliko da su u tri županije, tj. u kninskoj, livanjskoj i ninskoj, središta bila istoimene utvrde«. ¹³⁸ Može li to biti slučajno? Osim toga, možda bismo uzroke razlika između anonimovog i careva teksta mogli tražiti u vremenskoj razlici njihovih podataka. Car, naime, piše o sadašnjosti, a anonim o prošlosti! Upravo u vezi s tim anonimovim podacima nameće se složeno pitanje porijekla županijskog uređenja, o kojemu u Ferjančićevu izlaganju nismo ništa mogli naći. No, ako je Šišić već 1925. pisao da su »župani prastara slovenska institucija i najstariji slovenski vladari«, i da su »zato oni u vrijeme narodnih vladara bili plemenski župani s nasljednim pravom unutar plemenske teritorije ili županije«, ¹³⁹ onda je komentatorova dužnost bila, prema mojemu uvjerenju, barem to da zauzme stajalište i prema takvu mišljenju. Ta, Šišić osvjetljuje svoju identifikaciju primjerom »Bribirskih od plemena Šubića«¹⁴⁰ Stoga su dragocjeni anonimovi podaci o nekadašnjim županijama u Hrvatskoj bili za komentatora više nego zahvalna tema, ako ni za što drugo, ono za postavljanje problema! Ako su, naime, župani, kako Šišić tvrdi, »prastara slavenska institucija«, a nalazimo ih kod onih Slavena koji su bili pod avarskom vlašću, nisu li i županije u Hrvatskoj »vukle porijeklo« još iz avarskog doba? Takva pretpostavka mogla bi se braniti ne samo za hrvatske i slovenske zemlje nego i za neretvansko kopno (ali ne i otoke!) kao, dakako, i za srpske zemlje. Međutim, nabacujem tu ideju tek toliko da Ferjančiću pokažem kako anonimov tekst nuđa ispitivaču čitav niz izazovnih problema koje on, na žalost, nije niti dodirnuo. Ali unatoč tome se nije ustručavao na kraju priloga izreći vrlo oštru ocjenu anonimova rada.

Podacima o Sklavinijama ipak poklanja nešto više pažnje, i to u prvom redu zato što mu oni omogućavaju da stvori svoj sud o vremenu postanka 30. glave. Naime, u opisu Sklavinija »o Travuniji se govori samo kao o jednoj oblasti bez navođenja Konavlja«, dok se u 34. glavi Konavlje spominje kao dio Travunije. Naprotiv, u djelu »De ceremoniis« (djelo je nastalo po Ferjančiću poslije 6. travnja 945. g.) spominju se opet i arhont Konavlja i onaj Travunije, što Ferjančiću daje mogućnost za datiranje anonimove bilješke o Travuniji. Ona je nastala svakako prije travnja 945. Ili, drugim riječima, u 30. glavi ima, kako Ferjančić zaključuje, »starijih slojeva koji nisu vremenski usklađeni s ostalim delovima njenog teksta«. ¹⁴¹ Istini za volju, nismo razumjeli

¹³⁷ Povijest Hrvata, I, 288.

¹³⁸ N. dj., 288.

¹³⁹ Povijest Hrvata, 672—673.

¹⁴⁰ N. dj., 673.

¹⁴¹ Struktura, 76.

na kakvo je vremensko usklađivanje autor mislio i koji su to stariji i mlađi slojevi u 30. glavi!¹⁴²

Posljednji odjeljak 30. glave ima, kako kaže autor, »veliki značaj za predmet našeg rada, pa ćemo ga zato detaljnije analizirati«. ¹⁴³ Konstatirajući da su »naseljeni Sloveni zavladao čitavom okolinom Dalmacije«, misli da može zaključiti kako se tek ovdje anonim odlučio da piše o srednjovjekovnoj ili bizantskoj Dalmaciji, što posve razumljivo nije točno. Anonim, kako smo se mogli uvjeriti tokom čitava teksta, opisuje bizantsku, a ne rimsku Dalmaciju. Ne uvidjevši to, Ferjančić i na ovom mjestu predbacuje anonimu »neusklađenost«. Do takvog se zaključka može doći samo ako se s nedovoljno pažnje čita anonimov tekst.

Ali, i »o danku dalmatinskih gradova Slovenima u zaleđu«¹⁴⁴ moglo bi se mnogo više reći nego što je to učinio autor usvajajući uglavnom moje i Ferlugino mišljenje.

Naime, sasvim je jasno da se problem dalmatinsko-slavenskog odnosa tek sada prebacuje u 7. stoljeće, a uređenje odnosa s Hrvatima u 9. st. u vrijeme vladavine Bazilija I. Slažem se s Ferjančićem da »ovaj pasus sadrži i važne vesti o jadranskim ostrvima i romanskom stanovništvu koje je ovde živelo posle dolaska Slovena« i upravo zato i postavljam pitanje kakav je odnos gradova prema slavenskom zaleđu? Ferjančić prihvaća Ferlugino mišljenje da slavensko zauzimanje »okoline Dalmacije« treba datirati u prvu polovicu 7. st., jer tada »ostrva još nisu postala skloništa izbeglica«. Tek kasnije »situacija se sasvim promenila, jer su se izbegli romanski stanovnici sa ostrva ponovo sklanjali na kopno«. ¹⁴⁵

Pokušajmo sebi predočiti predloženi proces romanskog preseljavanja na otoke i vraćanja s njih natrag na kopno! Prije svega, pažnji obojice autora (Ferlugi i Ferjančiću) izbjegao je iz ovoga opisa podatak da su romanske stanovnike na otocima zarobljavali — Pagani!¹⁴⁶ Prema tome, čitamo li u tekstu samo ono što piše, onda smijemo pretpostavljati borbu romanskog i slavenskog stanovništva na neretvanskim otocima (to su najveći srednjodržanski otoci), ali ne i drugdje! I anonim nas dalje uvjerava da su se Romani upravo zato vratili na kopno. Pred nama je tako zaista izvanredan podatak o romansko-slavenskoj borbi na onim otocima na kojima su oni izgubili i morali se povući. Zato i tako se dogodilo da Romani nisu uspjeli na neretvanskim otocima sačuvati pod svojom vlašću nijednu općinu! Takav zaključak potvrđuje i danak donjodalmatinskih i gornjodalmatinskih otoka i gradova. Plaćaju ga samo gradovi i otoci pred hrvatskom, zahumskom i travunjskom kneževinom.

¹⁴² U pitanju datiranja 30. glave nije bilo sloge, pa su mišljenja još i danas vrlo različita. Bury je predlagao 950—951. g., Hauptmann poslije 955, štoviše, poslije 962 (kad je Oton krunjen za cara), datacija koju Grafenauer tek djelomično usvaja. Ipak na kraju Grafenauer prihvaća Hauptmannovu tezu s dodatkom »da je 30. poglavlje moglo nastati tek poslije smrti Konstantina Porfirogeneta« (Prilog kritici, 15—18), mišljenje koje bi se zaista moglo prihvatiti.

¹⁴³ Struktura, 77.

¹⁴⁴ N. dj., 77.

¹⁴⁵ N. dj., 77—78.

¹⁴⁶ Viz. izvori, II, 36.

Anonim dalje priča kako su Hrvati ometali one Rome koji su se vratili na kopno. Uzmemo li u obzir da dolazak Hrvata treba datirati prvim godinama 9. st., nameće se zaključak da je od početka 7. do svršetka 8. st. bio sređen odnos između Slavena i Bizantske Dalmacije. Ili, drugim riječima, već su avarsko-slavenskom kolonizacijom romanski stanovnici potisnuli gotovo sasvim s obale odnosno s kopna tako da je u neposrednoj vlasti Romeja, čini se, ostao samo Zadar sa svojim agerom, zatim Trogir s dijelom salonitanskog agera i Dioklecijanova palača s neposrednom okolicom. Vjerojatno ne griješimo pretpostavimo li da su preostale dijelove kopna (dakle Dalmacije) držali Avari koji su u svom interesu pogodovali slavenskoj kolonizaciji na svom političkom području. Ali, valja reći i to da se Slaven nije zaustavio u 7. i 8. st. pred zemljom grčkoga cara. Preplovio je more do njegovih otoka — pogotovu onih u njegovoj Liburniji — i dobio na području bizantskog carstva također pravo da osnuje svoje samostalne općine. Činjenica da su Hrvati samo na kopnu, (a to znači prije svega u salonitanskom ageru), sprečavali povratak romanskog stanovništva, mogla bi upućivati na zaključak da je carstvo zbog stvarne nemoći prepustilo Avarima (kao nekad Gotima) i jedan dio salonitanskog agera, dakako i Salonu kao središte te sada avarske pokrajine. Osim Salone, napušten je Nin, Bribir i Skradin te obalni pojas od granice Zadra do Krke odnosno Šibenika. Istočno od Šibenika je već počinjao dalmatinski, točnije trogirski teritorij. Neće biti sumnje da poganski Slaveni u ovom dvjestogodišnjem razdoblju organiziraju i u tom primorskom dijelu istočne jadranske obale svoje županije koje ne dobivaju, niti mogu dobiti, imena po novim naseljenicima. Imena se županija preuzimaju ili iz antike (Bribir, Nona, Nina?) ili im Slaveni daju svoja imena, i to po geografskom smještaju (Primorje, Sidraga). Razloga za sukobe između romanskog odnosno bizantskog i slavenskog stanovništva u Dalmaciji u tom razdoblju nema. Slaven je i u zemlji avarskog kagana i grčkog cara dobro došao gost i još bolje primljen naseljenik. Uostalom, i car i kagan imaju prečeg posla i većih briga, tako da, po svoj prilici, niti ne stižu do istočne jadranske obale sve do trenutka kad se na zapadnim granicama jedne i druge države pojavio Franak s Hrvatima.

Zato smatram da nam je anonim u ovom posljednjem odlomku ostavio uistinu dragocjene podatke, vrlo vjerojatno, dalmatinskog porijekla. Stavljani u pravi historijski okvir, oni tek tada odaju pravu vrijednost anonimova rada. Ferjančić, koji ih nije, unatoč obećanju, sam analizirao, nije ih, razumije se, niti zapazio.

Premda na kraju Ferjančić nije dao svoju analizu 30. glave, uvjeren je da ima pravo na osnovi same podjele 30. glave u sedam odjeljka (a lako bi ih moglo biti više ili manje!), suditi o njezinoj vrijednosti. Zato predlaže najprije da se napusti tobože »često ponavljana teza Lj. Hauptmanna«¹⁴⁷ da je to poglavlje nastalo na osnovi podataka iz »hrvatske narodne tradicije«, zahtjev koji nije na mjestu, jer ne samo da

¹⁴⁷ Struktura, 78.

to nije Hauptmannova teza¹⁴⁸ nego odavno nije »ponavljana«! No, istini za volju, osnovni Hauptmannov zaključak, zasnovan na narodnoj tradiciji, to jest da su dalmatinski Hrvati došli iz Bijeleske ili Velike Hrvatske, Ferjančić preuzima.

Nadalje, predlaže da anonimna odbacimo ili bar osudimo (kao proturječnog, neusklađenog i lošeg pisca, i to samo zato što on, Ferjančić, nije dovoljno pažljivo proučio njegov tekst pa je konstatirao pogreške i ondje gdje ih nije bilo (rimski Dalmacija, hrvatske županije). Dakako, vrijednost 30. glave nije zato manja što se sastoji »iz nekoliko različitih celina«, a još manje zato što se »po strukturi i karakteru bitno ne razlikuje od drugih delova traktata«. ¹⁴⁹ Stoga smatramo da je prava vrijednost anonimova teksta ostala za Ferjančića — tajna!

Prije svega, smatramo da anonimovo djelo treba ocjenjivati u usporedbi s odnosnim tekstovima u carevom 29. i 31. poglavlju o dalmatinskim Hrvatima i o Dalmaciji. Ako anonim ima dovoljno građanske hrabrosti da iz careva teksta kojim se služi kao podlogom izbaci Heraklija i tobožnje hrvatsko podaništvo carstvu, onda ta hrabrost, gledamo li na nju sa stajališta dvorske historiografije 10. st., i nije tako mala. Anonim nije htio vjerovati caru kad je prikazivao hrvatsko-avarske odnose i iz njih je brisao Heraklija. No, najviše se svjesno udaljuje od careve laži tada kad prikazuje pokršćavanje Hrvata! I iz toga dijela careva teksta se ne ustručava izbaciti i upisati ono što je istražujući po Hrvatskoj doznao. Ondje su mu vjerojatno na hrvatskom dvoru ili članovi hrvatske crkve pričali kako su se nakon pobjedničke borbe protiv Franaka (od Domagoja do Branimira) osamostalili i na-

¹⁴⁸ Prilazeći ocjeni 30. glave sasvim s drukčijeg stajališta nego mi danas, Hauptmann je jednostavno primoran izbacivati iz teksta kao umetke, kako ih je on nazvao, neke dijelove za koje vjerujemo da su ipak bili od početka sastavni dio ovoga poglavlja. Prije svega, Hauptmann briše podatak o »ostacima Avara« (Dolazak, 122). Ali najviše mu smeta ona rečenica o podaništvu dalmatinskih Hrvata Francima u staroj i novoj domovini (to je Hauptmannov B/3 kojega sadržaj neće niti točno interpretirati!), zato što je povezuje s Otonovom Bijelom Hrvatskom. Stoga mu ne preostaje drugo do zaključiti da je »dakle i taj odjeljak umetnut« (121). Činilo mu se da je tek ispuštanjem »ulomaka o avarskim ostacima i o panonskim Hrvatima« dobio »kao osnovni izvještaj tekst koji ima potpuno jasno određen značaj«. Zatim nastavlja kako je »stil neprisiljen i svež«, a »o doticaju između Hrvata i Vizantije nema ni senke traga«. Tek ovako »pročišćen« i ogoljen tekst 30. poglavlja Hauptmann će držati »za pravu hrvatsku narodnu tradiciju«. Očito je, prema tome, da Ferjančić ne poznaje Hauptmannovo mišljenje u cijelosti, jer je, kako se razabire, ovaj iz 30. glave izbacio, prije svega, podatke o staroj hrvatskoj domovini, što je nakon njega također učinio Grafenauer i svi ostali učenjaci do Margetića.

¹⁴⁹ Dajući pregled najnovijih domaćih radova na DAI, ne uzimam u obzir sve one novije i najnovije priloge u kojima se tek usput spominje djelo DAI ili tumače vijesti iz njega. Ponajviše, naime, u takvim slučajevima autori ne daju svoje tumačenje i vlastite analize već se njihovi zaključci kreću u granicama postojeće literature. Takvi su radovi, na primjer, I. Beuc, Još o problemu formiranja feudalnih država u Južnih Slavena (*Radovi Inst. za hrvatsku povijest*, 8, Zagreb 1976, 65—165) ili V. Koščak, Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925—928 (*Hist. zbornik*, XXXIII—XXXIV/1, 1980—1981, 291—355; Vidi također S. Vilfan, Evoluzione statale degli Sloveni e Croati, *Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo*, XXX, Gli Slavi occidentali e meridionali nell'alto medioevo, Spoleto 1983, 103—156.

kon toga kao »samostalni i nezavisni« tražili pokršavanje iz Rima. Ova istinita hrvatska priča imala je i mogla je imati stvarnu historijsku podlogu samo za Branimira! Da je anonim samo u ovom posljednjem podatku o pokršavanju Hrvata ispravio cara, valjalo bi ga pohvaliti. Dakako, zbog istinoljubivosti! Zato je historiografija, u koju sam se donedavno i sama ubrajala, svojim jednostranim i nemarnim ispitivanjem anonimovih vijesti skrivila da prava vrijednost 30. glave nije zapažena i da je anonim, bez ikakva razloga izjednačivan s pristranim i ne baš istinoljubivim carem Konstantinom VII. Porfirogenetom.

U svojoj nepravednoj ocjeni anonima Ferjančić ide u zaključku tako daleko da briše i ono što je prije smatrao kod njega dobrim. Tvrdi da njegov tekst nije rasprava, iako ima — uvod! I to kako krasan uvod za čovjeka 10. stoljeća: »Znanje je za čovjeka dobro, zato i on nije daleko od te dobrote koju predaje dalje potomcima kako bi na taj način proizašlo dvostruko dobro«. Prema tome, jasno je da se anonim dobro pripremao za pisanje i da je upravo zato skupljao podatke da bi mogao potomcima ostaviti bolje podatke o Dalmaciji i njezinim Sklavinjama nego što je to dao car. Anonim priča kako će pisati o Dalmaciji koju su zauzeli Avari tako da su samo romejski gradovi ostali na obali. Zatim logički nadovezuje tekst o Hrvatima: najprije o onima »s onu stranu Bavarske«, zatim njihov dolazak, ratovanje s Avarima (uzima iz careva teksta) i pobjeda na Avarima (mijenja prema carevu tekstu). Umeće zatim podatak o Bijeloj Hrvatskoj (preuzet od cara) i vraća se na dalmatinske Hrvate te preseljavanje jednog dijela u Ilirik i Panoniju, da bi se zatim vratio na opis najvažnijih zbivanja u dalmatinskih Hrvata od dolaska do pokršavanja (to su njegove samostalne vijesti). Time ujedno završava s opisom najstarije povijesti dalmatinskih Hrvata, pa logično prelazi na prikaz geografskog smještaja Sklavinja, odlučivši se da pruži stanje, a ne historijat političkih granica! I što je razumljivije nego da na kraju daje opis odnosa između tih Sklavinja i Bizantske Dalmacije.

Prema tome, mislim, struktura je anonimove rasprave o Dalmaciji skladna i logična! U neprilike ga je dovodio tek poznati mu carev tekst koji nije smio posve mimoći, ali ga je zato ispravljao. Zato i dolazi do prividnog nesklada, koji nalazi u anonimovu tekstu samo onaj tko ne prepoznaje u njemu careve rečenice. Ta, da je anonim smio i mogao izbaciti carevu Bijelu Hrvatsku i avarsko-hrvatski rat, kao što je to učinio s carevom neistinitom tvrdnjom o hrvatskom podložništvu bizantskim carevima, u njegovu tekstu ne bi bilo skokova, već bi tekao glatko, upravo onako kako je sredio vijesti koje je primio iz Hrvatske ili Dalmacije. Stoga je krajnje vrijeme da anonima oslobodimo od odgovornosti za one dijelove njegova teksta koje je »po službenoj dužnosti« morao preuzeti u svoje 30. poglavlje. Nema sumnje da on sjeda pisanju rasprave u prvom redu zato da ispravi careve neistine o Hrvatima. Po tome i jest za nas Hrvate najdragocjeniji među bizantskim izvorima!

Résumé

LES DERNIÈRES ÉTUDES DES CHAPITRES 29, 30 ET 31 DU »DE ADMINISTRANDO IMPERIO« DE L'EMPEREUR CONSTANTIN VII PORPHYROGÉNÈTE

L'auteur se donne pour objectif de porter un jugement critique sur tous les traités écrits ces cinquante dernières années sur les trois chapitres (29, 30 et 31) du »De administrando imperio«. Plus exactement, l'auteur présente un compte-rendu des travaux de Lj. Hauptmann (1925) à B. Ferjančić (1978). Lj. Hauptmann est un effet le promoteur de la théorie de l'arrivée des Croates au VIIe siècle, et il a également prouvé par une analyse exemplaire des sources l'existence de la Grande Croatie ou Croatie Blanche aux IXe et Xe siècles, et l'opinion selon laquelle la Grande Croatie était vraiment le pays d'origine des Croates a dominé en historiographie jusqu'à présent.

La théorie de Lj. Hauptmann a été étayée en 1952 par B. Grafenauer qui ne différerait du premier que parce qu'il considérerait qu'il y avait eu une double migration des Croates. L'auteur a tenté elle-même, en 1966, de signaler quelques points faibles de la théorie dominante sur l'établissement des Croates. Elle considérerait, par exemple, que l'écrivain empereur avait présenté avec plus d'exactitude la migration des Avars—Slaves (chapitre 29) que l'écrivain anonyme (chapitre 30), mais elle douté également que la localisation du pays d'origine des Croates Dalmates dans la lointaine Pologne dans l'oeuvre de l'empereur provenait des informations obtenues des Croates eux-mêmes. C'est pourquoi elle supposait que la donné sur la Croatie Blanche était l'oeuvre de l'empereur.

En 1972, R. Novaković a également pris part au débat, et il s'est arrêté le plus longtemps sur la question de la valeur des informations sur l'établissement des Avars—Slaves, présentées dans le »De administrando imperio«. Il lui semblait pouvoir conclure que l'auteur anonyme était plus ancien et plus mauvais écrivain que l'empereur, point sur lequel l'auteur n'a pas pu se mettre d'accord, et elle s'est efforcée de prouver le contraire.

En 1977, un revirement total fut provoqué dans l'interprétation des informations sur les Croates Dalmates du »De administrando imperio« par L. Margetić, qui déplaçait l'arrivée des Croates du VIIe à sa fin du VIIIe ou au début du IXe siècle, avec raison selon le point de vue de l'auteur. Margetić a également indiqué les points faibles de la théorie de l'établissement des Croates au VIIe siècle. Bien que selon le même auteur l'on n'ait pas réussi à déterminer le véritable pays d'origine des Croates (à savoir cela ne peut être que la Karantanija!), et bien que les relations entre Avars—Croates et Croates—Francs après leur établissement n'aient pas été absolument mises en lumière, son traité est pourtant par son excellent résultat de base au nombre des contributions de la plus grande valeur qui aient été écrites ces cinquante dernières années sur la problématique des Croates traitée dans le »De administrando imperio«. Nous considérons donc qu'après ses travaux il est impossible de revenir à l'ancienne théorie de l'établissement des Croates au VIIe siècle. C'est pourquoi la recension de M. Suić dans laquelle le résultat exceptionnel de Margetić n'est pas accepté, était inopportune.

Enfin, B. Ferjančić s'est efforcé d'exposer en 1978 »quelques points de vue« sur la structure du chapitre 30 »De administrando imperio« mais, d'après l'auteur, il a été par trop superficiel pour pouvoir discerner la véritable valeur de l'écrivain anonyme dudit chapitre du »De administrando imperio«. En effet, Ferjančić n'a quasiment pas abordé la très riche problématique que présente précisément le

chapitre 30, mais se réfère, en général, aux opinions invétérées, et ce n'est qu'ainsi qu'a pu se produire que l'anonyme soit rejeté comme mauvais écrivain manquant de cohérence. C'est pourquoi l'auteur ne mentionne que quelques preuves qui, selon ses convictions, attestent que l'écrivain anonyme du chapitre 30 du »De administrando imperio« est l'une des sources byzantines les plus précieuses pour l'histoire la plus ancienne des Croates.